

**Vilniaus Universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedra**

Deimantės Dulovos
V kurso, darbo ir socialinės teisės
Studijų šakos studentės

Magistro darbas

**Valstybinių pensijų teisinio reguliavimo problemos Lietuvoje
Problems of Legal Regulation of State Pension in Lithuania**

Vadovė: Doc. Dr. Vida Petrylaitė
Recenzentas: Lekt. Dr. Jurij Maculevič

Vilnius
2022

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame darbe analizuojama socialinės apsaugos samprata bei socialinės apsaugos sistemos elementai. Taip pat pateikiama Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų samprata, valstybinių pensijų raidos etapai bei Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų sistema ir jos sudedamųjų dalių analizė. Analizuojant Lietuvos Respublikos teisės aktus bei Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudenciją siekiama nustatyti valstybinių pensijų bei pačios valstybinių pensijų sistemos teisinio reguliavimo problemas.

Pagrindiniai žodžiai: socialinė apsauga, pensija, valstybinė pensija, pensijų sistema, socialinis draudimas.

This work analyses the concept of social security and the elements of a social security system. It also presents the concept of state pensions of the Republic of Lithuania, the stages of development of state pensions and an analysis of the system of state pensions of the Republic of Lithuania and its components. The analysis of the legislation of the Republic of Lithuania and the jurisprudence of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania aims to identify the problems of legal regulation of state pensions and the state pension system itself.

Keywords: social security, pension, state pension, pension system, social insurance.

TURINYS

ĮŽANGA.....	2
1. LIETUVOS RESPUBLIKOS SOCIALINĖS APSAUGOS SISTEMA IR JOS ELEMENTAI.....	4
1.1. Socialinės apsaugos samprata.....	4
1.2. Socialinės apsaugos sistemos elementai.....	7
2. LIETUVOS RESPUBLIKOS VALSTYBINIŲ PENSIJŲ SISTEMA.	12
2.1. Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų samprata ir raida.	12
2.2. Valstybinių pensijų rūšys ir jų ypatumai.	15
2.2.1. Pirmojo ir antrojo laipsnio valstybinės pensijos.....	15
2.2.2. Nukentėjusių asmenų valstybinė pensija.....	19
2.2.3. Pareigūnų ir karių valstybinė pensija.	22
2.2.4. Mokslininkų valstybinė pensija.	24
2.2.5. Teisėjų valstybinė pensija.....	29
2.2.6. Lietuvos Respublikos Prezidento sutuoktinio valstybinė pensija.	32
2.2.7. Kitos išmokos nepatenkančios po socialinio draudimo bei socialinės paramos sąvokomis.	34
3. LIETUVOS RESPUBLIKOS VALSTYBINIŲ PENSIJŲ SISTEMOS PROBLEMAS IŠVADOS.....	38 40
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS.....	42
SANTRAUKA	47
SUMMARY	48

IŽANGA

Magistro darbo temos aktualumas: Vienas iš svarbiausių kiek vienos valstybės uždavinių yra patikimos, gerai veikiančios ir stiprios socialinės apsaugos sistemos sukūrimas. Socialinė apsauga yra viena iš svarbiausių Konstitucinių teisių, kuria piliečiai turėtų galėti laisvai pasinaudoti netekus pajamų, ar patyrus itin didelių išlaidų, ar atėjus laikui kai tų pajamų užsidirbti patys nebegali.

Valstybinės pensijos yra viena iš socialinės apsaugos sistemos dalių, kuri yra bene labiausiai diskutuotina sritis dėl atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai bei Konstitucijoje numatytoms vertybėms bei principams. Kadangi valstybinės pensijos turi nemažai skirtumų palyginus su socialinio draudimo pensijomis yra aktualu juos pabrėžti bei išsiaiškinti Valstybinių pensijų sistemos egzistavimo pagrindumą. Būtina pabrėžti minėtos sistemos probleminius aspektus bei pasiūlyti šių problemų sprendimo būdus. Kadangi pensijų sistema yra vienas iš pagrindinių įvairaus amžiaus asmenų diskusijų objektas, svarbu yra žinoti kas turi teisę į tam tikras valstybinių pensijų rūšis, kokios pagrindinės problemos iškyla bandant jas sureguliuoti ir ar tam tikros įstatymuose numatytos nuostatos nepažeidžia pagrindinių socialinės apsaugos bei konstitucinių principų.

Darbo originalumas: Nagrinėjant Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų sistemą ir rašant šį darbą buvo susidurta su keliais baigiamaisiais darbais panašia tema, taip pat mokslininkų straipsniais. Tiesa tokios atskiros temos kaip, kokios problemos vyrauja Valstybinių pensijų sistemoje ir teisiniame reguliavime kiek vienoje iš valstybinių pensijų rūšių plačiai nagrinėta nebuvo. Todėl rašant šį darbą yra siekiama aptarti vyraujančias problemas ne tik kiek vienoje iš valstybinių pensijų rūšių tačiau ir visoje valstybinių pensijų sistemoje.

Tyrimo objektas: Lietuvos Respublikos Valstybinių pensijų sistema ir atskiri sistemos elementai.

Darbo tikslas: nustatyti valstybinių pensijų sistemos ir šios sistemos elementų teises problemas.

Darbo uždaviniai:

1. Pateikti Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos sampratą bei socialinės apsaugos sistemos elementų analizę.
2. Išanalizuoti Lietuvos Respublikos Valstybinių pensijų sistemą bei jos atskirus elementus, šias pensijas reglamentuojančių teisės aktų pagalba.
3. Atlikus analizę pateikti Lietuvos Respublikos Valstybinių pensijų sistemos bei kiekvienos iš valstybinių pensijų rūšių teisinio reguliavimo problemas bei jų sprendimo būdus.

Tyrimo metodai:

1. Sisteminis analizės metodas – kuris bus naudojamas siekiant pateikti socialinės apsaugos bei valstybinių pensijų sampratą.
2. Lyginamasis metodas – naudojamas lyginant valstybines pensijas bei išskylančias teisinio reguliavimo problemas tarpusavyje.
3. Analitinis ir loginis metodai – bus naudojami valstybinių pensijų teisinio reguliavimo problemų pateikimui bei sisteminės analizės išvadų pagrindimui.

Svarbiausi šaltiniai: Didžiausią reikšmę šiame magistro darbe turėjo Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimai, Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos nacionaliniai teisės aktai bei tokių autorių bei mokslininkų kaip: Vida Petrylaitė, Jurij Maculevič, Audrius Bitinas, Arvydas Guogis, Dany Pieters nuomonės ir moksliniai straipsniai.

1. LIETUVOS RESPUBLIKOS SOCIALINĖS APSAUGOS SISTEMA IR JOS ELEMENTAI

1.1. Socialinės apsaugos samprata

Pati „socialinės apsaugos“ sąvoka atsirado pakankamai neseniai. Tik XVIII amžiuje įvykus pramonės perversmui Anglijoje, o XIX a. jam persikėlus į Europą, buvo galima pamatyti darbininkų klasės susiformavimą. Buvo atkreiptas dėmesys į žemiausią, bet tuo pačiu ir svarbiausią klasę - darbininkus. Laikui bėgant, darbininkai žymiai pagerino savo padėtį, užsitikrino tam tikras socialines garantijas, tai yra normuotą darbo dieną, užmokestį ir kt. Kaip ir kiekvieno asmens prigimtis, jie siekė apsaugoti save bei savo šeimą. Kuriantis naujoms valstybės valdymo sistemoms, tuo pačiu kūrėsi ir nauja socialinių garantijų, socialinės apsaugos sistema. Ypač svarbus momentas yra 1880-ieji metai. Šiais metais Vokietijoje buvo įvestas socialinis draudimas, privalomas visiems darbuotojams ir kontroliuojamas valstybės. Tai buvo ligos ir motinystės draudimas (1883 m.), nelaimingų atsitikimų draudimas (1884 m.), pensijų draudimas (1889 m.).

Visuotinai vieningos nuomonės dėl socialinės apsaugos sąvokos nėra. Pati socialinės apsaugos sąvoka yra kildinama iš amerikietiško pavadinimo „*Social security Act*“. Ši sistema apima iš įmokų formuojamą draudimą ir mokesčių mokėtojų pinigais paremtas socialinės apsaugos priemones. Tačiau nors ir nėra visuotinai pripažįstamos sąvokos bei socialinė apsauga kaip sąvoka yra aiškinama įvairiai, dėl šios sistemos tikslo, turinio bei paskirties sutinka dauguma teisės mokslininkų.

Platesnis socialinės apsaugos apibūdinimas pateikiamas Tarptautinės darbo organizacijos pranešime „Kelyje į XXI amžių. Socialinės apsaugos raida“. Čia socialinė apsauga traktuojama kaip atsakas į pagalbos šauksmą, o ne kaip sudėtinga sistema, teikianti tokią pagalbą. Daugumoje šalių pritariama tokiai socialinės apsaugos sampratai. Socialinė apsauga saugo nuo rizikos, susijusios su industrinės visuomenės atsiradimu ir vystymusi, kitaip tariant, nuo socialinės rizikos. Socialinė apsauga – visuma priemonių, kurias pasitelkiant sukuriamas solidarumas tarp žmonių, netekusių darbo pajamų arba turėjusių ypatingų išlaidų. Tai – piniginės pašalpos, išmokamos visuotinai pripažintais socialinės rizikos atvejais: dėl senyvo amžiaus, invalidumo arba bedarbystės, kai žmogus netenka pajamų iš apmokamo darbo; netekus darbo užmokestį gavusio maitintojo; atsiradus ypatingų išlaidų šeimoms, auginančioms vaikus; būtinos medicinos pagalbos

atveju; trūkstant lėšų pragyventi. Bendrai reguliuojamų ir administruojamų priemonių visuma, taikoma konkrečiu socialinės rizikos atveju, dažnai vadinama socialinės apsaugos šaka arba sistema (Pieters D., 1998, p. 42).

Socialinė apsauga, tai Konstitucinė vertybė. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 52 str. pažymi, jog Valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensiją, socialinę paramą ne darbo, ligos, našlystės, maitintojo netikimo ir kitais įstatyme numatytais atvejais (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992). Teisę į socialinę apsaugą turi visi asmenys vienodais pagrindais, išskyrus užsieniečius (ar asmenis be pilietybės), neturinčius teisės nuolat gyventi Lietuvoje. Kai kurios socialinės apsaugos rūšys yra susijusios ir su tam tikromis pareigomis, pavyzdžiui, teisę į socialinį draudimą įgyja asmenys, įstatymų nustatyta tvarka mokantys socialinio draudimo įmokas ar kai už juos mokama įstatymuose nustatyta tvarka (Guogis A. 2000, p. 7). Tačiau svarbu paminėti, kad nors ir tiesiogiai Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nėra įtvirtintas, bet socialinės apsaugos kontekste labai didelę reikšmę turi solidarumo principas. Tai suponuoja, jog Konstitucijoje įtvirtintos socialinės apsaugos priemonės išreiškia visuomenės solidarumo idėją - padėti asmeniui apsisaugoti nuo galimų socialinių rizikų.

Pati sąvoka – socialinė rizika yra suprantama kaip, materialinės padėties pablogėjimo tikimybė dėl darbo pajamų praradimo esant svarbioms objektyvioms socialinėms priežastims, taip pat dėl papildomų išlaidų išlaikant vaikus ar kitus pagalbos reikalingus šeimos narius, arba dėl medicininių ar socialinių paslaugų poreikio tenkinimo. Yra išskiriami tokie, pagrindiniai socialinės rizikos požymiai:

1. Ryšys su visuomeniniu darbo organizavimu;
2. Tikimybinis pobūdis, t.y. tik tikimybės egzistavimas, kad atsiras socialinė rizika;
3. Objektyvios atsiradimo priežastys (Tartilas J., 2005, p. 16).

Taigi analizuojant socialinę riziką, kaip socialinės apsaugos elementą svarbu paminėti 1952 m. birželio 28 d. TDO konvencija Nr. 102 „Dėl minimalių socialinės apsaugos garantijų“. Atsižvelgiant į tai, jog pagrindinis TDO tikslas buvo darbo teisių tarptautinis pripažinimas bei socialinio teisingumo siekis, galima preziumuoti, jog panašų tikslą turėjo ir analizuojamas teisės aktas. Šis teisės šaltinis neretai vadinamas pamatiniu socialinės apsaugos šaltiniu dėl to, kad tarptautiniu mastu sukonkretino socialinės apsaugos teisės normas ir tiksliai apibrėžė kaip turi būti įgyvendinama socialinė apsauga. Šios konvencijos taikymo sferos išaiškinimas, reglamentuojantis

minimalias socialinės apsaugos normas taip pat suvaidino gana svarbų vaidmenį (Pieters D., 1998, p. 11). Ši konvencija apima devynias rizikos grupes: sveikatos priežiūra, ligos išmoka, bedarbio išmoka, senatvės išmoka, nelaimingo atsitikimo darbe ar profesinės ligos išmoka, išmoka šeimai, motinystės išmoka, neįgalumo išmoka, išmoka netekus šeimos maitintojo. Pagal šias numatytas rizikas galima suprasti kokios išmokos yra skiriamos asmenims turintiems teisę jas gauti. Tačiau nors ir Lietuva nėra ratifikavusi šios konvencijos kaip daugelis Europos Sąjungos valstybių narių, negalima teigti, jog ji visiškai nesivadovauja konvencijoje numatytais nuostatomis. Kadangi ši konvencija laikoma pamatiniu socialinės apsaugos teisės šaltiniu, jos nuostatomis buvo remtasi kuriant daugelį kitų teisės aktų, kuriuos Lietuva tiesiogiai taiko savo nacionalinėje teisėje.

Socialinių rizikų kontekste svarbu nepamiršti ir kito svarbaus šaltinio – Europos socialinio apsaugos kodekso, kuris buvo išleistas 1964 m., tačiau šiek tiek vėliau dar buvo pataisytas siekiant lankstumo kalbant apie socialinės apsaugos minimaliuosius standartus. Analizuojant minėtą Kodeksą ir socialines rizikas dėmesį reikėtų atkreipti į tai, jog šiame teisės akte labai detalai aprašomos socialinės išmokos. Šio Kodekso 3 dalyje aprašomos išmokos, kurios yra mokamos būtent tada, kai asmuo atitinka visus įstatymų numatytus kriterijus, kitaip tariant asmuo privalo būti apsaugotas nuo socialinės rizikos (Europos Socialinės apsaugos kodeksas, 1964).

Apibendrinant galima teigti, kad socialinė rizika iš tiesų labai svarbus bei reikšmingas socialinės apsaugos elementas. Pagrindinis socialinės apsaugos tikslas – suteikti apsaugą arba tam tikras priemones socialinių rizikų atvejais. Nenuostabu, jog svarbiausiuose socialinės apsaugos teisės šaltiniuose atsižvelgiama į žmogaus gyvenimo kokybę, o visos socialinės išmokos detalai reglamentuojamos. Socialinė rizika neatsiejama nuo socialinės apsaugos sistemos įgyvendinimo.

1.2. Socialinės apsaugos sistemos elementai

Kalbant apie socialinės apsaugos elementus juos galime vadinti socialinės apsaugos formomis. Socialinės apsaugos formos paprastai suprantamos kaip socialinės apsaugos sistemos sudedamosios dalys. Tarptautinės institucijos socialinės apsaugos sudėtinės dalis apibrėžia įvairiai: tai gali būti piniginės išmokos, išmokamos visuotinai pripažintais socialinės rizikos atvejais (dėl senyvo amžiaus, neįgalumo ar nedarbo, kai žmogus netenka darbinių pajamų), netekus darbo užmokestį gavusio maitintojo, atsiradus ypatingų išlaidų šeimoms, auginančioms vaikus, būtiniosios medicinos pagalbos atveju ar trūkstant lėšų pragyventi (TDO); socialinę apsaugą sudaro socialinės garantijos, taikomos socialinių rizikų atveju ir suteikiančios asmenims tam tikrų teisių, kurios apima visas viešąsias priemones pinigais ar natūra (Europos Taryba); socialinė apsauga apibūdinama kaip visų viešųjų arba privačių įstaigų intervencija, skirta namų ūkių ir asmenų apibrėžtų rizikų arba poreikių naštai palengvinti (Europos statistikos biuras); socialinė apsauga – visuma viešosios politikos priemonių, skirtų padėti asmenims, namų ūkiams geriau valdyti riziką ir suteikti atramą skurdžiausiai gyvenantiems asmenims (Pasaulio bankas). Apibendrinant įvairių tarptautinių organizacijų socialinės apsaugos sudėtinių dalių sampratas galima daryti išvadą, kad sudėtinės socialinės apsaugos dalys yra socialinis draudimas ir bazinės pajamas garantuojanti socialinė parama kartu su socialinėmis paslaugomis (Audrius Bitinas, *et al.*, 2020, p. 42).

Lietuvos Respublikos socialinio draudimo įstatymas apibrėžia, jog valstybinis socialinis draudimas tai - valstybinės socialinės apsaugos sistemos dalis, kurios priemonėmis visiškai ar iš dalies kompensuojamos apdraustiesiems asmenims ir įstatymų nustatytais atvejais jų šeimų nariams dėl draudžiamųjų įvykių prarastos darbo pajamos arba įstatymų nustatytais atvejais šioje dalyje nurodytiems asmenims išmokamos įstatymų nustatyto dydžio išmokos (Lietuvos Respublikos Valstybinio socialinio draudimo įstatymas, 1991).

Valstybinis socialinis draudimas sudaro didžiausią socialinės apsaugos dalį. Jis apima kone visus Lietuvos gyventojus, o didžioji dalis nedarbingų asmenų, vyresnio amžiaus žmonių bei nepilnamečius vaikus auginančių asmenų gauna jo mokamas išmokas. Valstybinio socialinio draudimo tikslas yra sumažinti skurdą ir apsaugoti nuo jo asmenis, kai jiems dėl tam tikrų socialinių rizikų tokia pagalba reikalinga, skatinti socialinę integraciją ir lygybę tarp skirtingų socialinių grupių, garantuoti pajamas apdraustiesiems netekus darbingumo dėl ligos, motinystės,

senatvės, invalidumo (netekto darbingumo) ar kitais Valstybinio socialinio draudimo įstatyme nustatytais atvejais.

Valstybinio socialinio draudimo tikslas – kompensuoti asmenims dėl tam tikrų įvykių prarastas ar sumažėjusias pajamas, skatinti skirtingų socialinių grupių integraciją ir lygybę. Valstybinis socialinis draudimas remiasi solidarumo principu, tai yra įmokas mokantys asmenys realiu laiku finansuoja išmokų gavėjus ir sukuria tam tikrą kompromisą tarp kartų (įmokų mokėtojų ir išmokų gavėjų). Valstybinio socialinio draudimo atveju socialinio draudimo dalyviai savanoriškai ar privalomai patys moka draudžiamuosius įnašus arba kiti sumoka už juos (pvz. valstybė), o tokios solidarumo pagrindu grindžiamos sistemos dalyviui, patyrusiam socialinę riziką, mokamos socialinio draudimo išmokos. Socialinio draudimo sistema paprastai finansuojama socialinio draudimo įmokomis taip pat sistema gali būti dotuojama iš mokesčių, bet finansavimas mokesčių sąskaita nelemia solidarumo ar socialinio draudimo pobūdžio išnykimo (Audrius Bitinas *et al*, 2020, p., 44).

Einamąsias įmokas į valstybinio socialinio draudimo fondą moka kiekvienas dirbantis asmuo bei darbdaviai. Mokantieji valstybinio socialinio draudimo įmokas yra laikomi apdraustaisiais šiuo draudimu ir gali pretenduoti į socialinio draudimo pensiją, ne darbo ir kitas išmokas. Einamasis finansavimas bei solidarumo principas valstybiniame socialiniame draudime reiškia, tai, kad išmokos apdraustiesiems valstybiniu socialiniu draudimu mokamos iš tuo laiku surenkamu einamųjų įmokų. Tokiu būdu gaunamos lėšos nėra kaupiamos ar investuojamos, todėl sistema priklauso nuo demografinės padėties ir nuo atitinkamo laikotarpio įmokų mokėtojų darbo užmokesčio dydžio.

Remiantis Valstybinio socialinio draudimo įstatymu galima teigti, kad valstybinio socialinio draudimo fondas yra savarankiškas, neįtraukiamas į valstybės ar savivaldybių biudžetus, biudžetas. Šio biudžeto pajamas sudaro juridinių ir fizinių asmenų privalomos valstybinio socialinio draudimo įmokos, Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos veiklos pajamos, asignavimai iš valstybės biudžeto bei valstybinio savanoriškojo socialinio draudimo įmokos. Pagrindinę šio biudžeto dalį sudaro juridinių ir fizinių asmenų privalomosios socialinio draudimo įmokos (Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1997 m. kovo 12d. nutarimas).

Valstybinio socialinio draudimo fondą administruoja Valstybinio socialinio draudimo fondo valdymas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (Sodra). Sodra yra biudžetinė įstaiga, kuri

koordinuoja, metodiškai vadovauja ir užtikrina jai pavaldžių teritorinių skyrių efektyvų ir kokybišką darbą bei juos kontroliuoja.

Kitas socialinės apsaugos elementas yra socialinė parama. Tai socialinės, ekonominės, teisinės ir organizacinės priemonės, kuriomis siekiama sudaryti būtiniausias gyvenimo sąlygas asmenims (šeimoms), kurių darbo, socialinio draudimo ir kitokios pajamos dėl objektyvių, nuo jų nepriklausančių priežasčių yra nepakankamos, kad jie galėtų savimi pasirūpinti (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. gegužės 9 d. nutarimas). Socialinės paramos sistemos pagrindu mokamos išmokos asmenims, kurie negauna valstybinio socialinio draudimo išmokų ir (arba) kai jų pajamos yra mažesnės nei valstybės nustatyto lygio. Socialinės paramos schemas finansuojamos valstybės lėšomis, todėl prieš teikiant socialinę išmoką potencialiam jos gavėjui pirmiausia gali būti patikrintos jo turimos pajamos ir kitas turtas. Piniginės paramos tikslas yra užtikrinti gyventojams valstybės nustatytą minimalųjį pragyvenimo standartą, finansuojamą iš valstybės arba savivaldybių biudžeto (Audrius Bitinas *et. al.*, 2020, p., 46).

Kuriant valstybinę socialinės paramos sistemą, buvo siekiama teikti socialinę pagalbą įvairiomis (pinigine ir nepinigine) formomis žmonėms ar šeimoms, negalinčioms savimi pasirūpinti. Todėl buvo laikomasi socialinio solidarumo principo, pagal kurį valstybė įsipareigoja rūpintis kiekvienu žmogumi, kuris dėl objektyvių priežasčių negali savimi pasirūpinti, bei vadovaujasi Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatomis, pagal kurias tėvų pareiga yra išlaikyti savo nepilnamečius vaikus, o vaikų pareiga – globoti tėvus senatvėje.

Valstybės pareiga – užtikrinti, kad kiekvienas žmogus galėtų gauti iš atitinkamų valstybinių tarnybų tokią pagalbą, kokios gali prireikti, kad būtų galima išvengti nepritekliaus, jį pašalinti ar palengvinti. Kuriant ir plėtojant piniginės socialinės paramos sistemą, siekiama garantuoti minimalias pajamas pažeidžiamiausioms asmenų grupėms būtiniausiems poreikiams patenkinti, apsaugant asmenis nuo skurdo ir socialinės atskirties, kartu išvengiant ilgalaikės priklausomybės nuo socialinės paramos sistemos ir užtikrinant, kad darbingo amžiaus darbingi nepasiturintys gyventojai išsaugotų paskatas aktyviai dalyvauti darbo rinkoje (2012-2016 m. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos socialinis pranešimas). Efektyvus piniginės socialinės paramos teikimas yra vienas pagrindinių veiksnių, kurie būtini siekiant apsaugoti pažeidžiamiausias gyventojų grupes, sušvelninti nepritekliaus ir socialinės atskirties pasekmes bei finansinėmis priemonėmis skatinti šeimas, auginančias vaikus.

Galima teigti, kad laikantis socialinio solidarumo principo Lietuvoje buvo sukurta valstybinė socialinės paramos sistema, skirta tiems asmenims, kurie negali savarankiškai pasirūpinti savimi ir savo šeima. Pagrindinis paramos principas – papildyti žmogaus pajamas, kad jos nebūtų mažesnės už minimalias gyvenimo išlaidas. Didžioji dalis socialinės paramos lėšų skiriama piniginiams išmokoms remiant šeimas, auginančias vaikus, nepriklausomai nuo pajamų ir remiant tuos gyventojus ar šeimas, kurių pajamos nesiekia nustatytų valstybės remiamų pajamų dydžio. Kita socialinės paramos forma – socialinės paslaugos – teikiamos siekiant grąžinti žmogaus gebėjimą pasirūpinti savimi ir integruotis visuomenėje. Kai kuriais atvejais, asmenims nevykdantiems įsipareigojimų, parama gali būti teikiama ir ne pinigine forma.

Kaip trečias socialinės sistemos apsaugos elementą reikėtų išskirti specialiąsias valstybines išmokas arba kitaip valstybines pensijas. Lietuvos Respublikos Valstybinės pensijos arba kitaip įvardijamos kaip specialiosios išmokos. Valstybinės pensijos tai ypatinga pensijų rūšis, kuri valstybinio socialinio draudimo pensijų labiausiai skiriasi tuo, kad šios rūšies pensijos yra išimtinai mokamos iš valstybės biudžeto. Valstybinių skirtumas nuo socialinio draudimo pensijų yra tas, kad jos mokamos ne kaip visuomenės atsilyginimas asmeniui už tai, kad jis savo darbingą amžių dirbo ir savo mokesčiais išlaikė nedarbingus, bet kaip tam tikra visuomenės padėka, atsidėkojimas už šio asmens nuopelnus valstybei kultūros, meno, mokslo, politikos, sporto ir kitose srityje. Valstybinė pensija Lietuvoje taip pat gali būti mokama kaip socialinė garantija asmenims, ėjusiems svarbias valstybines pareigas (pvz., buvusiems teisėjams), siekiant užtikrinti jų nepriklausomumą nuo pašalinės įtakos, ar asmenims, kurių darbas buvo susijęs su papildoma rizika (pvz., statutiniams tarnautojams) (Vaičaitis V. A., 2010).

Taipogi šias pensijas turi teisę gauti tik tie asmenys, kurie atitinka Valstybinių pensijų įstatyme bei kituose šias pensijas reglamentuojančiuose įstatymuose numatytas sąlygas. Taigi valstybinės pensijos – tai ilgalaikės, periodinės piniginės išmokos, skirtos materialiam aprūpinimui asmenų, įvardytų Valstybinių pensijų įstatyme (Audrius Bitinas *et. al*, 2020, p. 260). Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, jog valstybinių pensijų ypatumai leidžia įstatymų leidėjui, atsižvelgiant į visas reikšmingas aplinkybes ir paisant Konstitucijos normų bei principų, nustatyti atitinkamas šių pensijų skyrimo sąlygas. Įstatymų leidėjo diskrecija nustatant valstybinių pensijų skyrimą yra platesnė nei reglamentuojant kitas pensijas, jų skyrimo sąlygos

gali būti labai įvairios ir priklausyti *inter alia* nuo tarnybos ypatumų, ekonominių valstybės išgalių (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. lapkričio 26 d. nutarimas).

Socialinės apsaugos priemonės užtikrina visuomenės solidarumo idėją. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas nagrinėdamas valstybės socialines pareigas, neatmeta kiekvieno piliečio asmeninės atsakomybės. Asmeniui teikiama socialinė parama neturi virsti privilegija, ji neturi sudaryti prielaidų asmeniui pačiam nesiekti didesnių pajamų, savo pastangomis ieškoti galimybių užtikrinti sau ir savo šeimai žmogaus orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 5 d. nutarimas).

2. LIETUVOS RESPUBLIKOS VALSTYBINIŲ PENSIJŲ SISTEMA.

2.1. Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų samprata ir raida.

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad Konstitucijos 52 straipsnyje *expressis verbis* nurodytos pensijų rūšys yra senatvės ir invalidumo pensijos, kad pagal Konstituciją įstatymu gali būti nustatytos ir kitokios, ne tik Konstitucijos 52 straipsnyje *expressis verbis* nurodytos, pensijos. Konstitucijos 52 straipsnyje tiesiogiai neįvardytos valstybinės pensijos savo prigimtimi ir pobūdžiu skiriasi nuo valstybinių socialinio draudimo pensijų. Kaip ir buvo minėta ankščiau jos yra skiriamos asmenims už atliktą tarnybą ar nuopelnus Lietuvos valstybei, taip pat kaip kompensacija įstatyme nurodytiems nukentėjusiems asmenims, ir mokamos iš valstybės biudžeto. Šių pensijų gavimas siejamas ne su nustatyto dydžio pensijų socialinio draudimo įmokomis, o su atitinkamu asmens statusu-tarnyba, nuopelnais ar kitomis aplinkybėmis, nuo kurių priklauso valstybinės pensijos skyrimas (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. lapkričio 26 d. nutarimas).

Tiesa valstybinių pensijų reglamentavimas Lietuvoje nėra toks jau ir senas. Šios rūšies pensijos buvo pradėtos reglamentuoti praėjus keleriems metams po Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo. 1994 m. įvyko socialinio draudimo pensijų reforma ir tais pačiais metais buvo pradėtas valstybinių pensijų reglamentavimas. 1994 m. gruodžio 13 d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos ir prokuratūros pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas, kuris numatė dar ir dabar egzistuojančias valstybinių pensijų rūšis – už tarnybą, našlių ir našlaičių, taip pat invalidumo (Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, valstybės saugumo ... įstatymas, 1994).

1994 metų gruodžio 22 d. priimtas Lietuvos Respublikos Valstybinių pensijų įstatymas (toliau Valstybinių pensijų įstatymas), kuriuo įteisintas valstybinių pensijų atskyrimas nuo socialinio draudimo pensijų, nustatytas šių pensijų mokėjimas iš valstybės biudžeto. Šiuo įstatymu įteisinta valstybinių pensijų sistema, kurią sudarė jau anksčiau buvusios pareigūnų ir karių, pirmojo ir antrojo laipsnio, nukentėjusių asmenų, prezidento bei naujai nustatytos mokslininkų valstybinės pensijos.

Mokslininkų valstybinės pensijos buvo nustatytos laikinai pagal Lietuvos Respublikos mokslininkų valstybinių pensijų laikinąjį įstatymą, kuris buvo priimtas 1994 m. gruodžio 22 d. ir

pradėjo galioti nuo 1995 m. sausio 1 d. Tiesa šiuo metu nėra sudaryta mokslininkų pensinio draudimo sistema. Šiuo įstatymu nustatytos išskirtinės socialinės apsaugos garantijos Lietuvos mokslininkams. Mokslininkų valstybinių pensijų laikinojo įstatymo preambulėje nurodyta, jog Lietuvos Respublikos Seimas šiuo įstatymu garantuoja mokslininkų kvalifikaciją atitinkančias pensijas iki kol bus sukurta atskira mokslininkų pensinio draudimo sistema. Taip pat, kad įsipareigoja valstybės lėšomis paremti sulaukusius senatvės mokslininkus (Lietuvos Respublikos Mokslininkų valstybinių pensijų įstatymas, 1995). Galima atkreipti dėmesį, jog iki Mokslininkų valstybinių pensijų įstatymo priėmimo, mokslininkams buvo mokamos rentos pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. sausio 27 d. nutarimą Nr. 52 „Dėl profesorių ir docentų rentos“ (Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas, 1992).

Vyriausybės 2001-2004 metų programos priemonių įgyvendinimo priemonių plane, patvirtintame Vyriausybės 2001 m. spalio 4 d. nutarimu Nr. 1196, numatyta iš naujo apsvarstyti valstybinių pensijų sistemą, atsisakyti nepagrįstų privilegijų ir socialinį teisingumą pažeidžiančių išmokų (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. spalio 4 d. nutarimas). Tam tikslui Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai kartu su suinteresuotomis institucijomis pavedama parengti valstybinių pensijų sistemos pertvarkymo koncepciją, jos įgyvendinimo priemonių planą. Buvo sudaryta darbo grupė, kuri ir parengė valstybinių pensijų sistemos pertvarkymo koncepciją.

Koncepcijos parengimo tikslas buvo sustabdyti valstybinių pensijų sistemos plėtimą bei sumažinti valstybinių pensijų dydžių skirtumus, taip pat siekti palaipsniui atsisakyti šių pensijų. Šis tikslas gali būti pasiektas spartinant visos pensijų sistemos pertvarkymą – įvedant privalomąjį draudimą kaupiamuosiuose pensijų fonduose.

Koncepcijos projekte siūloma:

- 1) atsisakyti plėsti valstybinių pensijų gavėjų ratą;
- 2) atsisakyti visų papildomų valstybinių pensijų, numatytų kituose teisės aktuose;
- 3) siekti laipsniškai mažinti asmenų, turinčių teisę gauti valstybinę pensiją, grupes;
- 4) nedidinti valstybinių pensijų bazės, nuo kurios priklauso kai kurių rūšių valstybinių pensijų dydžiai;

5) suvienodinti našlių pensijų mokėjimą, t.y. asmeniui mokėti tik vieną našlių pensiją – arba valstybinio socialinio draudimo, arba valstybinę.

Be to, atsižvelgiant į tai, kad pareigūnų ir karių valstybinės pensijos, buvo žymiai didesnės už visas kitas valstybines pensijas, buvo siūloma sugriežtinti pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo sąlygas (Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos Socialinis pranešimas, 2001).

Tačiau 2002 m. liepos 2 d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 1 ir 3 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymas, kuriuo valstybinių pensijų gavėjų ratas buvo dar labiau praplėstas. Nuo šio įstatymo įsigaliojimo dienos valstybines pensijas turėjo teisę gauti ir teisėjai (Lietuvos Respublikos Valstybinių pensijų įstatymo pakeitimas, 2002). Minėtas pakeitimas įsigaliojo 2003 m. sausio 1 d. bei nustatė, kad valstybinių teisėjų pensijų skyrimą bei mokėjimą reglamentuos Teisėjų valstybinių pensijų įstatymas (Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymas, 2002).

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad nuo 2007 m. sausio 1 d. valstybinių pensijų sistemoje nebeliko Prezidento valstybinės pensijos. Nuo minėtos dienos pradėjo galioti Lietuvos Respublikos prezidento rentos įstatymas, kuriuo įstatymų leidėjas panaikino prezidento valstybinę pensiją kaip tokią ir nustatė, jog Lietuvos Respublikos Prezidentui bus mokama prezidento renta (Lietuvos Respublikos Prezidento valstybinės rentos įstatymas, 2006).

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, aiškindamas valstybines pensijas reglamentuojančias įstatymų nuostatas, yra pasakęs, kad vienais atvejais valstybinės pensijos yra skiriamos už tam tikrą tarnybą, kitais atvejais už nuopelnus Lietuvos valstybei arba tai gali būti kaip kompensacija nukentėjusiems asmenims. Nustatant, kokiems asmenims skiriama ir mokama valstybinė pensija, valstybinės pensijos skyrimo ir mokėjimo pagrindus bei sąlygas, taip pat šios pensijos dydžius, privalu paisyti konstitucinio socialinės darnos imperatyvo, teisingumo, protingumo bei proporcingumo principų; valstybinės pensijos skyrimas ir mokėjimas neturi tapti privilegija (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio d. nutarimas). Privilegijų gynimas ir apsauga reikštų, kad yra pažeidžiami konstituciniai asmenų lygiateisiškumo, teisingumo principai, Konstitucijoje įtvirtintas darnios visuomenės imperatyvas.

Galima pažymėti, jog nėra aiškiai apibrėžtų kriterijų, kuriais remiantis tam tikroms asmenų grupėms būtų skiriamos šios papildomos išmokos, ne veltui šios rūšies pensijų paskirtis yra gana specifinė. Vienos valstybinės pensijos skiriamos už ypatingus nuopelnus Lietuvai, kitos su atitinkama tarnyba ar darbu, tai galime įvardinti kaip asmeninio pobūdžio pensijas, dar viena grupė išmokų, kuri yra skiriama nukentėjusiems asmenims gali būti įvardinta kaip kompensacinio pobūdžio pensija.

Nuo pat valstybinių pensijų reglamentavimo pradžios buvo kelta įvairių diskusinių klausimų dėl tokių pensijų skyrimo, mokėjimo tvarkos, asmenų grupių, kurios tokias pensijas galėtų gauti. Todėl didesniai valstybinių pensijų suvokimui ir esančių problemų gvildenimui aktualu būtų atskirai paanalizuoti kiek viena iš valstybinių pensijų rūšių.

2.2. Valstybinių pensijų rūšys ir jų ypatumai.

2.2.1. Pirmojo ir antrojo laipsnio valstybinės pensijos.

Pirmojo ir antrojo laipsnio valstybinių pensijų skyrimo tvarka yra reglamentuojama Valstybinių pensijų įstatyme. Šios pensijos buvo pradėtos skirti ir mokėti nuo 1995 m. sausio 1 d., kai ir įsigaliojo Valstybinių pensijų įstatymas. Iki 2001 m. sausio 1 d. pirmojo ir antrojo laipsnio valstybinės pensijos buvo mokamos nepaisant pensijų gavėjų gaunamų pajamų, tačiau nuo 2001 m. sausio 1 d. priėmus Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 5 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymą, buvo numatyta, jog šios rūšies pensijų gavėjams, turintiems po šių pensijų paskyrimo pajamų, nuo kurių skaičiuojamos ir mokamos privalomos valstybinio socialinio draudimo įmokos, arba kurie gauna valstybinio socialinio draudimo ligos ar bedarbio pašalpas, paskirtos pensijos yra nemokamos (Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 5 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymas, 2000). Šios rūšies pensijos iš esmės buvo įsteigtos, siekiant užtikrinti aukštesnes pajamas žmonėms, kurie daug nuveikė šalies labui, tačiau už tuos nuopelnus anuomet jiems nebuvo už tai atlyginta (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas).

Valstybinių pensijų įstatymo 4 -ame straipsnyje yra numatytos dvi sąlygos iš kurių bent vieną turi atitikti asmuo norintis gauti atitinkamai pirmojo arba antrojo laipsnio pensiją, tai yra:

1. Turi būti sukakęs Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatyme nustatytą senatvės pensijos amžių arba
2. Turi būti pripažintas nedarbingu ar iš dalies darbingu, netekusiu daugiau kaip 60% darbingumo.

Teisę gauti pirmojo arba antrojo laipsnio valstybinę pensiją turi: labiausiai pasižymėję neginkluoto pasipriešinimo (rezistencijos) dalyviai – laisvės kovų dalyviai; aukščiausieji valstybės pareigūnai.

Pirmojo laipsnio valstybinės pensijos gali būti skiriamos: ginkluoto pasipriešinimo (rezistencijos) dalyviams – kariams savanoriams; olimpinių žaidynių čempionams, paralimpinių žaidynių čempionams, kurčiųjų žaidynių čempionams (aukso medalio laimėtojams); asmenims, kuriems teisės aktų nustatyta tvarka paskirta Lietuvos nacionalinė kultūros ir meno premija.

Antrojo laipsnio pensiją gali gauti: motina (įmotė) arba tėvas (įtėvis), išauginę (vaikų mirties atveju – ne mažiau kaip iki 8 metų) 5 ir daugiau vaikų (toliau – daugiavaikiai motina arba tėvas); olimpinių žaidynių prizininkai, paralimpinių žaidynių prizininkai, kurčiųjų žaidynių prizininkai (sidabro, bronzos medalių laimėtojai), olimpinių sporto šakų pasaulio čempionai, į paralimpinių ar kurčiųjų žaidynių programą įtrauktos sporto šakos rungties pasaulio čempionai (aukso medalio laimėtojai); asmenys, kuriems teisės aktų nustatyta tvarka suteiktas garbės donoro vardas (Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas, 1995).

Asmenys, dirbę ypatingomis darbo sąlygomis, už kurias skiriama kompensacija pagal Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymą, turi teisę gauti pirmojo arba antrojo laipsnio valstybinę pensiją likus iki senatvės pensijos amžiaus tiek mėnesių, už kiek mėnesių mokama kompensacija.

Valstybinių pensijų įstatymo 7 straipsnyje taip pat yra numatyta, kad asmenims, buvusiems Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininku, Ministru Pirmininku, Aukščiausiojo Teismo pirmininku, Konstitucinio Teismo pirmininku, skiriama pirmojo laipsnio valstybinė pensija, jei jie bent dvejus metus ėjo šioje dalyje išvardytas pareigas. Taipogi yra numatyta, jog Lietuvos Respublikos valstybinės pensijos negali būti skiriamos, o paskirtos turi būti panaikinamos, jei jie atleisti iš pareigų apkaltos tvarka arba po atleidimo iš pareigų buvo teisti už tyčinio nusikaltimo padarymą.

Pirmo laipsnio valstybinė pensija yra keturių valstybinių pensijų bazių dydžio, tuo tarpu antro laipsnio valstybinė pensija yra tik dviejų valstybinių pensijų bazių dydžio. Pirmo laipsnio valstybinę pensiją skiria Lietuvos Respublikos Vyriausybė pagal Lietuvos Respublikos pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinių pensijų skyrimo komisijos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, teikimą. Antrojo laipsnio valstybinė pensija priešingai nei pirmojo laipsnio yra skiriama ir sprendimus dėl jos priima Lietuvos Respublikos pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinių pensijų skyrimo komisija prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. Pirmojo ir antrojo laipsnio valstybinės pensijos mokamos neatsižvelgiant į asmens gaunamas pajamas.

Per vienerius kalendorinius metus negali būti paskirta daugiau nei penkiolika pirmojo laipsnio valstybinių pensijų ir daugiau kaip keturiasdešimt penkios antrojo laipsnio valstybinės pensijų. Olimpinių žaidynių čempionams ir prizininkams, parolimpinių žaidynių čempionams, olimpinių sporto šakų pasaulio čempionams, olimpinių kurčiųjų žaidynių čempionams, garbės donorams pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinės pensijos skiriamos neribojant pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinių pensijų skyrimo per kalendorinius metus skaičiaus.

Analizuojant pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinių pensijų skyrimo sąlygas akivaizdu, jog jos yra susijusios su individualiu vertinimu, atliekamu šias pensijas skiriančių institucijų. Šiuo atveju asmens teisinė padėtis nėra teisiškai nustatyta ir iš anksto apibrėžta.

Taipogi pažymėtina, kad 2017 metais galiojusiame Valstybinių pensijų įstatyme reglamentuojančiam pirmojo ir antrojo laipsnių valstybines pensijas buvo galima išvelgti ir diskriminacinio pobūdžio nuostatų. Pavyzdžiui kas liečia sportininkus ir jiems skiriamas pirmojo ir antrojo laipsnio pensijas. Pirmojo laipsnio pensiją galėjo gauti olimpinių žaidynių čempionai, tuo tarpu parolimpinių bei kurčiųjų žaidynių čempionai galėjo gauti tik antrojo laipsnio pensiją, galima teigti, kad sportininkai kurie turėjo tam tikras negalią, nepaisant to, kad pasiruošimas varžyboms ir kovojimas jose reikalavo žymiai daugiau pastangų, buvo diskriminuojami, pagal Lietuvos Respublikos Valstybinių pensijų įstatymą. Šiuo metu galiojančiame Valstybinių pensijų įstatyme ši nuostata jau yra sureguliuota, ji buvo pakeista 2017 m. birželio 08 d. įstatymu Nr. XIII-429 ir dabar sportininku pasiekimai nesvarbu ar tai olimpinės žaidynės ar parolimpinės yra vertinami vienodai.

Taip pat ypatingas reglamentavimas skirtas asmenims, atleistiems iš pareigų apkaltos tvarka, nors pastebėtina, kad ši nuostata yra skirta būtent aukščiausiems valstybės pareigūnams, kurie turi

teisę gauti pirmojo laipsnio valstybinę pensiją. Tačiau apskritai galima būtų ginčyti pirmojo laipsnio valstybinių pensijų skyrimą asmenims, buvusiems Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininku, Ministru Pirmininku, Aukščiausiojo Teismo pirmininku, Konstitucinio Teismo pirmininku. Šiuo atveju valstybinės pensijos už nuopelnus Lietuvos valstybei skyrimo kriterijus nėra aiškus, kadangi aukščiau minėtas pareigas ėję asmenys, atliko savo darbines funkcijas. Vien paskyrimas į šias pareigas neturėtų lemti vertinimo, kad jie ypač nusipelnė Lietuvos valstybei. Juo labiau, kad Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 7 straipsnio 2 dalis numato, jog netaikomas ribojimas dėl šių pensijų skyrimo kiekio.

Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatyme taip pat numatyta, kad antrojo laipsnio valstybinę pensiją turi teisę gauti motina arba tėvas išauginę 5 ir daugiau vaikų, kaip ir minėta kitais atvejais jie turi būti Lietuvos Respublikos piliečiais. Nėra numatyta sąlyga, jog asmuo gali būti nuolatinis gyventojas Lietuvos Respublikoje. Šioje vietoje kyla abejonių ar tai negali būti netiesioginė diskriminacija dėl pilietybės kalbant apie pirmojo ir antrojo laipsnio valstybine našlių ir našlaičių pensiją.

Prie pirmojo ir antrojo laipsnių pensijų taip pat priskiriama valstybinė našlių ir našlaičių pensija. Valstybinės pensijos gavėjui mirus, jo sutuoktiniui (toliau – našlė arba našlys) ir (ar) vaikams (įvaikiams) skiriama valstybinė našlių ir našlaičių pensija, jeigu jie yra Lietuvos Respublikos piliečiai. Sprendimą dėl valstybinės našlių ir našlaičių pensijos skyrimo priima komisijos pirmininkas arba jo įgaliotas komisijos pirmininko pavaduotojas. Jeigu asmuo susilaukia 5 ir daugiau vaikų kaip tai numatyta įstatyme, jis gali gauti antrojo laipsnio valstybinę pensiją. Tačiau kas vyksta tokiu atveju jei Lietuvos Respublikos pilietis sudaro santuoka su kita pilietybę turinčiu asmeniu, susilaukia 5 ir daugiau vaikų tačiau esant tam tikroms aplinkybėms Lietuvos Respublikos pilietis miršta. Atitinkamai kaip numato Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas likęs gyvas tėvas ar mama bei vaikai turėtų teisę gauti priklausančią našlių ir našlaičių pensiją. Tačiau įstatymas aiškiai apibrėžia, jog asmenys turi būti Lietuvos Respublikos piliečiais, kas suponuoja, jog tokios pensijos likęs našlys ar našlė bei našlaičiai gauti negalėtų.

Europos Parlamento ir tarybos reglamento Nr. 883/2004 „Dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo“ 4 straipsnyje įtvirtinta, jog asmenims, kuriems taikomas Reglamentas, pagal bet kurios valstybės narės teisės aktus priklauso tos pačios išmokos ir prievolės kaip ir tos valstybės piliečiams (Europos Parlamento ir tarybos reglamentas, 2004). Autoritetinga socialinės apsaugos

teisės ekspertė Vida Petrylaitė analizavo panašias situacijas savo daktaro disertacijoje. Iš tuo metu disertacijoje pateiktos Europos Teisingumo Teismo analizės, o ypač *Toia* bylos, buvo darytina išvada, kad vienodų sąlygų principas draudžia atvirą diskriminaciją dėl pilietybės. Taip pat paminėta, jog netiesiogine diskriminacija turėtų būti laikomos visos nacionalinės priemonės, kurios gali suteikti darbuotojui migrantui, kitos valstybės piliečiui, daugiau įpareigojimų norint pasinaudoti socialinėmis garantijomis (V. Petrylaitė, Daktaro disertacija, 2012). Nagrinėjamu atveju darytina išvada, kad kitą pilietybę turinčiam asmeniui yra numatyta netiesioginė pareiga turėti Lietuvos Respublikos pilietybę, kad galėtų gauti numatytą našlių našlaičių pensiją.

Vertinant pirmojo ir antrojo laipsnių valstybines pensijas atkreiptinas dėmesys, kad pensijų skyrimas už tam tikrus nuopelnus iškreipia socialinio draudimo principus, skatina socialinę nelygybę. O kalbant apie našlių našlaičių pensiją šiame kontekste vyrauja netiesioginės diskriminacijos požymių. Galima būtų sutikti su autoriaus Audriaus Bitino siūlymu, kad valstybinės pensijos būtų pakeistos tam tikra papildomų išmokų už nuopelnus sistema, tačiau tai neturi būti pensijos rūšis. O jau paskirtos pensijos turi būti mokamos pagal asmens pasirinkimą – arba socialinio draudimo pensija, arba valstybinė pensija (Bitinas A., 2008, p. 18).

2.2.2. Nukentėjusių asmenų valstybinė pensija.

Nukentėjusiųjų asmenų valstybinę pensiją, jos skyrimą ir mokėjimą taip pat reglamentuoja Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas. Šio Įstatymo 11 straipsnyje yra nurodyta, jog būtinoji sąlyga norint gauti šios rūšies pensija yra buvimas Lietuvos Respublikos piliečiu, kurio duomenys apie gyvenamąją vietą Lietuvos Respublikoje, o neturinčio gyvenamosios vietos – apie savivaldybę, kurioje jis gyvena, turi būti įrašyti į Lietuvos Respublikos gyventojų registrą ir kuris negauna iš kitos valstybės panašaus pobūdžio pensijos ar kitokios nuolatinės kompensacinės išmokos išskyrus socialinio draudimo pensiją.

Nukentėjusiųjų asmenų valstybinė pensija iš esmės yra socialinė parama, skiriama asmenims, patyrusiems tam tikrų praradimų, susijusių su istorinėmis aplinkybėmis, t.y. okupacija, karais, genocidu ir panašiai bei jų pasekmėmis. Galima teigti, jog nukentėjusių asmenų valstybinės pensijos atitinka Europos Sąjungos išmokų karo aukoms ar jo pasekmėms sistemas, kurios yra glaudžiai susijusios su istorinėmis atskirų valstybinių sąlygomis, ypatinga tų valstybių piliečių ar nuolatinį gyventojų padėtimi. Tokią paramą galima vadina socialinių kompensacijų schemomis

ir aiškiai jas atskiria nuo socialinio draudimo schemų, kadangi socialinių kompensacijų schemas nėra panašios į organizuotą solidarumą su savo nariais, patekusiais į socialinės rizikos situaciją, bet greičiau stengiasi išreikšti supratimą, visuomenės įvertinimą ar kaltę dėl vienaip ar kitaip valstybės jiems padarytos žalos (D. Pieters, 1998, p. 17).

Dėl šių pensijų reikšmės pasisakė ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2000 m. vasario 10 d. nutarime, kuriame pažymėjo, kad nukentėjusių asmenų valstybinė pensija iš esmės yra socialinė parama, skiriama asmenims, patyrusiems tam tikrų praradimų (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 10 d. nutarimas).

Pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatyme nukentėjusiųjų asmenų teisinis statusas nebuvo apibrėžtas, todėl šią spragą pašalino Lietuvos Respublikos asmenų, nukentėjusių nuo 1939-1990 metų okupacijų, teisinio statuso įstatymas. Pagrindinės nuostatos, vadovaujantis kuriomis buvo priimtas šis įstatymas yra išdėstytos jo preambulėje, kurioje konstatuota, kad daugybė Lietuvos gyventojų nukentėjo dėl karo nusikaltimų žmonijai ir žmoniškumui, patyrė didelių materialinių ir dvasinių nuostolių. Taip pat pripažįstama, kad valstybės teisė ir pareiga – rūpintis savo piliečiais, nukentėjusiais nuo okupacinių režimų padarytų nusikaltimų. Remiantis Lietuvos Respublikos asmenų, nukentėjusių nuo 1939-1990 metų okupacijų, teisinio statuso įstatymo nuostatomis apibrėžiamos persekiotų ir nuo 1939-1990 metų okupacijų nukentėjusių asmenų kategorijos, taip pat nustatomi nukentėjusių asmenų teisinio statuso pripažinimo kriterijai.

Įstatymų leidėjas yra numatęs labai ilgą ir baigtinį asmenų sąrašą, kurie turėtų teisę gauti šios rūšies pensija, tačiau tikrai dažnai kyla klausimas ar toks išplėstas asmenų ratas nėra perteklinis. Ypač būtina pažymėti ir iškelti klausimą dėl plataus masto šios pensijos taikymo žuvusių dėl 1991 m. sausio 11-13 dienomis vykdytos agresijos ir po to buvusių įvykių, asmenų motinoms bei tėvams. Valstybinių pensijų įstatymo 12 straipsnis numato, jog dėl aukščiau minėtų įvykių žuvusių asmenų motinoms sukakusioms 50 metų arba pripažintoms nedarbingomis ar iš dalies darbingomis bei tėvams, sukakusiems senatvės pensijos amžių arba pripažintiems nedarbingais ar iš dalies darbingais gali būti skiriama nukentėjusių asmenų pensija, kurios dydis siekia 8,56 valstybinių pensijų bazės dydžio. Ar tai negali būti netiesioginė diskriminacija kitų nukentėjusiųjų tėvų ir artimųjų atžvilgiu. Būtų įmanoma koreguoti šią įstatymo nuostatą ir galbūt keisti šiems asmenims mokama pensiją į tarkime piniginę kompensaciją, ar tam tikrą priedą prie

socialinio draudimo senatvės pensijos atsižvelgiant į tai, kad šie asmenys galbūt neturi kas jais daugiau galėtų pasirūpinti ir suteikti materialinę pagalbą.

Dar vienas problemiškas aspektas, kuris išryškėja skaitant Valstybinių pensijų įstatymą ir būtent nuostatas susijusias su nukentėjusių asmenų pensija, yra paryškintos nuostatos, prie kurių pažymėta, jog jos prieštarauja Konstitucijai, tačiau vis tiek yra nepanaikintos ir galiojančios. Būtent kalbant apie Valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnio 4 dalį, matoma, kad ji buvo pakeista 2000 m. liepos 1 d., įsigaliojus Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 7,11,15 straipsnių pakeitimo įstatymui. Šis minėtas įstatymas 2002 m. birželio 19 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimu buvo pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijos 71 straipsnio 2 dalies nuostatai. Tiesa svarbu pažymėti, kad ši norma prieštarauja Konstitucijai pagal jos priėmimo būdą, bet ne turiniu. Kadangi tuo laiku kai buvo pasirašytas šis įstatymas Seimo Pirmininką pavadavo Seimo pirmininko pirmasis pavaduotojas jis neturėjo teisės perimti Seimo Pirmininko konstitucinių įgaliojimų, tai reiškia, negalėjo pasirašyti iš oficialiai paskelbti numatyto įstatymo. Po šio Konstitucinio Teismo nutarimo, nors ir buvo pripažinta, kad priimtas įstatymas prieštarauja Konstitucijai, 11 straipsnio pakeitimai iš įstatymo panaikinti nebuvo. Tai reiškia, jog ateityje jie gali įsigalioji jei bus patvirtinti pagal numatytas taisykles, kadangi Konstitucijai pakeitimai prieštarauja savo priėmimo būdu, o ne turiniu. Tačiau kaip matosi dabar, šio straipsnio pakeitimai vis dar nebuvo tinkamai patvirtinti ir skaitant įstatymą matosi prierasas, jog *“Pripažinti, kad Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 7, 11, 15 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas (Nr. VIII-1730, 2000-06-13, Žin., 2000, Nr. 52-1487) prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 71 straipsnio 2 daliai“*. Jeigu numatyto straipsnio pakeitimai būtų buvę tokie svarbūs ir aktualūs, darytina išvada, kad šio prieraso įstatyme jau būtų nebelikę. Taigi kyla klausimas ar vis dėl to Valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnio 4 dalies nuostatos nėra perteklinės. Galima teigti, kad pagal šį straipsnį asmenų ratas tikrai gali būti siaurinamas ir kaip minėta anksčiau pensijų skyrimas numatytiems asmenims gali būti pakeistas alternatyviomis išmokomis ar priedais.

Apžvelgus nukentėjusių asmenų valstybines pensijas darytina išvada, kad į šios pensijos gavėjų ratą yra nepagrįstai įtraukti tam tikri asmenys, pavyzdžiui dėl 1991 m. sausio 11-13 dienomis vykdytos agresijos ir po to buvusių įvykių, asmenų motinos bei tėvai, kurie galėtų gauti tiesiog pinigines kompensacijas. Pagal Lietuvos socialinių tyrimų centro tyrimo „Pensijų

skaičiavimo būdo analizė ir valstybinių pensijų reformos koncepcija“ patektą ataskaitą išmokas nukentėjusiems asmenims siūloma mokėti ir toliau, tačiau taip pat pabrėžtina, kad labai svarbu jų neplėsti. Ateityje atsiradus naujoms pretendentų gauti šią valstybinę pensiją grupėms, patirtos žalos atlyginimo klausimą reikėtų spręsti kitais metodais, nes pensijos nėra tam tinkama priemonė. Dalis nukentėjusiųjų jų nesulaukia, dalis gauna tik trumpą laiką, nors yra labiau nukentėję už kai kuriuos mažiau nukentėjusius, bet gyvenančius ir pensiją gaunančius ilgą laiką (Pensijų skaičiavimo būdo analizė ir valstybinių pensijų reformos koncepcija, 2012).

2.2.3. Pareigūnų ir karių valstybinė pensija.

Į valstybinių pensijų sritį taip pat patenka ir pareigūnų ir karių valstybinė pensija. Tiesa šios rūšies pensiją reglamentuoja jau nebe Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas, o Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas. Minėto įstatymo 1 straipsnyje yra nurodytas gana ilgas sąrašas asmenų, kurie turi teisę gauti šią valstybinę pensiją. Tačiau kyla klausimas ar visi asmenys, kurie yra įvardinti minėtame įstatyme pagrįstai gali gauti šios rūšies pensiją, ar tokios pensijos skyrimas ir mokėjimas numatytiems asmenims nepažeidžia lygiateisiškumo bei proporcingumo principų bei ar įstatyme numatytiems asmenims nesukuria tam tikrų privilegijų.

Pareigūnų ir karių atitinkamo dydžio pensija yra skiriama asmenims atitinkantiems įstatyme numatytas sąlygas, tai yra:

1) išstarnavusiems vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos sistemose, Specialiųjų tyrimų tarnyboje, Kalėjimų departamente ar jam pavaldžiose įstaigose ir valstybės įmonėse, muitinės sistemoje (dirbusiems muitinės mobiliosiose grupėse ar muitinės postuose arba atlikusiems operatyvinę veiklą ir (arba) ikiteisminį tyrimą) 20 ir daugiau metų;

2) išstarnavusiems prokuratūroje 20 ir daugiau metų ir sukakusiems Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo nustatytą senatvės pensijos amžių;

3) pripažintiems nedarbingais ar iš dalies darbingais dėl priežasčių, susijusių su tarnyba;

4) atleistiems dėl sveikatos, kai yra žinybinės centrinės medicininės ekspertizės komisijos išvada, arba pripažintiems nedarbingais ar iš dalies darbingais dėl priežasčių, nesusijusių su

tarnyba, ir ištarnavusiems vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros sistemose, Specialiųjų tyrimų tarnyboje, Kalėjų departamente ar jam pavaldžiose įstaigose ir valstybės įmonėse, muitinės sistemoje (dirbusiems muitinės mobiliosiose grupėse ar muitinės postuose arba atlikusiems operatyvinę veiklą ir (arba) ikiteisminį tyrimą) 5 ir daugiau metų;

5) sukakusiems įstatymų arba statutų nustatytą išleidimo į atsargą amžių (jei toks amžius nenustatytas, – senatvės pensijos amžių) ir ištarnavusiems vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros sistemose, Specialiųjų tyrimų tarnyboje, Kalėjų departamente ar jam pavaldžiose įstaigose ir valstybės įmonėse, muitinės sistemoje (dirbusiems muitinės mobiliosiose grupėse ar muitinės postuose arba atlikusiems operatyvinę veiklą ir (arba) ikiteisminį tyrimą) 5 ir daugiau metų.

Kariai ir pareigūnai kaip specifinė asmenų grupė, atliekanti ypatingą darbą Lietuvos valstybei, gali naudotis specialiomis papildomomis socialinės apsaugos garantijomis – valstybinėmis pareigūnų ir karių valstybinėmis pensijomis, kurios mokamos iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto. Šios pensijos yra skiriamos papildomai, kartu su visiems gyventojams nustatytais vienodomis socialinio draudimo garantijomis, jos neturi jokių valstybinio socialinio draudimo požymių ir nėra susijusios su valstybinėmis socialinio draudimo įmokomis. Pareigūnų ir karių valstybinė pensija yra skiriama ir mokama tik įstatyme nustatytais atvejais, esant visoms būtinoms sąlygoms ją gauti.

Kaip buvo minėta anksčiau pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimą ir mokėjimą reglamentuoja Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas, kuris nuo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo buvo ne kartą keistas ir vis dar yra keičiamas bei asmenų ratas, kuris turi teisę gauti šios rūšies pensiją yra vis dar plečiamas, ko daryti nevertėtų, nes manytina, kad tai nepagrįstai privilegijuoja tam tikrų grupių asmenis. Įstatymų leidėjas pildydamas šių asmenų sąrašą nepaaiškina arba nekorektiškai aiškina, kas priklauso tam tikrai asmenų grupei ir kas gali gauti valstybinę karių ir pareigūnų pensiją.

Socialinės garantijos, kurios suteikiamos Lietuvoje pareigūnams ir kariams laikomos „papildomomis“ socialinės apsaugos garantijomis. Jie laikomi „privilegijuotaisiais“, nes, nesulaukus pensinio amžiaus, gali gauti valstybinę pensiją. Tokia šių asmenų socialinės apsaugos teisinis reguliavimas laikomas skaidančiu ar priešinančiu visuomenę, tačiau nereikia pamiršti, kad būtent šios kategorijos asmenų - pareigūnų ir karių - darbas yra specifinio pobūdžio ir reikalauja

didelės atsakomybės. Pirmaisiais Lietuvos nepriklausomybės metais šie asmenys turėjo užtikrinti teisės laikymąsi ir teisingumo vykdymą, o tam, kad išlaikyti aukštos kvalifikacijos darbuotojus vidaus reikalų sistemoje, reikėjo suteikti ir papildomų garantijų (Petrylaitė V., Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų reglamentavimo ypatumai). Tačiau pažymėtina, kad galbūt po nepriklausomybės atkūrimo norėjimas išlaikyti kvalifikuotus pareigūnus buvo graži idėja jiems suteikiant papildomas socialines garantijas, tačiau šiuo metu tai galima traktuoti kaip tam tikrų grupių pareigūnų piktnaudžiavimu šiuo įstatymu ir jame numatytais nuostatomis bei papildomomis socialinėmis garantijomis.

Taipogi kaip ir prieš tai nagrinėtoje valstybinėje pensijoje taip ir pareigūnų ir karių valstybinėje pensijoje galime išvelgti diskriminacinio pobūdžio nuostatų. Pareigūnams, išstarnavusiems prokuratūroje 20 ir daugiau metų, pareigūnų ir karių valstybinė pensija skiriama ir išmokama tik suėjus Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo nustatyto senatvės pensijos amžiaus. Tai nėra visai suprantamas sprendimas. Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatyme visiems pareigūnams ir kariams turėtų būti skiriamos valstybinės pensijos už ypatingą darbą, kad šioje sistemoje išdirbo įstatyme nustatytą laiką. Jie gali dirbti toliau, tai ne senatvės pensija, todėl įstatymo reglamentavimas, jog išskirtinai pareigūnams, tarnavusiems prokuratūroje, reikia sulaukti ir senatvės pensijos amžiaus, yra diskriminuojantis ir neteisingas šių pareigūnų atžvilgiu. Teisinga būtų pensijos skyrimo reikalavimus suvienodinti ir pareigūno sąvoką interpretuoti taip, kad visi pareigūnai būtų lygūs prieš įstatymą.

Sveikintina, kad įstatymų leidėjas įtvirtino tokį teisinį reguliavimą, kad pareigūnų ir karių valstybinė pensija skiriama tik asmenims, išėjusiems iš tarnybos, kas leidžia šių pensijų skyrimą ir mokėjimą sureguliuoti, tai, kad tai netaptų privilegija. Tačiau darant išvadą iš to kas buvo nagrinėta aukščiau galima teigti, kad šios rūšies pensija vis dar asocijuojasi su privilegijomis tam tikrai asmenų grupei, nes teisinis reguliavimas yra per daug išplėstas ir nepagrįstas.

2.2.4. Mokslininkų valstybinė pensija.

Mokslininkai yra gana specifinė kategorija asmenų, kurių pensijas reglamentuoja Lietuvos Respublikos mokslininkų valstybinių pensijų laikinasis įstatymas. Teisę gauti šios kategorijos valstybinę pensiją turi nuolat Lietuvoje gyvenantys asmenys, kuriems įstatymų nustatyta tvarka Lietuvos Respublikoje yra suteiktas ar nostrifikuotas mokslo laipsnis arba pedagoginis laipsnis.

Taip pat šią pensiją gali gauti Lietuvos Respublikoje gyvenančiais asmenimis laikomi Lietuvos Respublikos piliečiai, kurių duomenys apie gyvenamąją vietą Lietuvos Respublikoje, o neturinčių gyvenamosios vietos – apie savivaldybę, kurioje gyvena, yra įrašyti į Lietuvos Respublikos gyventojų registrą, arba nuolat Lietuvos Respublikoje gyvenantys užsieniečiai (Lietuvos Respublikos Mokslininkų valstybinių pensijų laikinasis įstatymas, 1994).

Minėtame įstatyme yra numatyti esminiai keturi kriterijai, kuriuos turi atitikti asmuo norintis gauti mokslininkų valstybinę pensiją, tai yra:

1. asmuo turi būti sukakęs Lietuvos Respublikos įstatymų nustatytą senatvės pensijos amžių arba gali būti pripažintas nedarbingu ar iš dalies darbingu, netekusiu 60 procentų ir daugiau darbingumo;
2. pretendentas turi turėti ne mažesnę kaip 10 metų daktaro arba habilituoto daktaro darbo stažą;
3. mokslininkas negali turėti pajamų, nuo kurių būtų skaičiuojamos ir mokamos valstybinio socialinio draudimo pensijų draudimo įmokos; taip pat negauna ligos, motinystės, tėvystės, vaiko priežiūros, profesinės reabilitacijos ar nedarbo socialinio draudimo išmokų;
4. taip pat asmuo negali būti teismo nuosprendžiu pripažintas kaltu už tyčinio nusikaltimo padarymą.

Mokslininkų valstybinių pensijų dydis, kaip ir teisėjų ar pareigūnų ir karių, priklauso nuo mokslinio darbo stažo, tačiau visiškai nepriklauso nuo gautų pajamų. Anksčiau, kai mokslininkams buvo mokamos mokslininkų rentos, jos dydžio apskaičiavimas buvo siejamas su valstybinio socialinio draudimo pensijų baze. Šiuo metu, pagal laikinąjį mokslininkų valstybinių pensijų įstatymą, mokslininkų valstybinės pensijos dydis siejamas su valstybinių pensijų baze ir jos dydis apskaičiuojamas tokia nustatyta tvarka: už kiekvienus visus daktaro stažo metus kiekvieną mėnesį mokama 10 procentų to mėnesio valstybinių pensijų bazės. Už kiekvienus visus habilituoto daktaro stažo metus kiekvieną mėnesį papildomai mokama 5 procentai to mėnesio valstybinių pensijų bazės.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pastebėjęs, kad Lietuvos Respublikos Seimas 1994 m. gruodžio 22 d. priėmė Lietuvos Respublikos mokslininkų valstybinių pensijų laikinąjį įstatymą, įsigaliojusį 1995 m. sausio 1 d., kuris ne kartą buvo keičiamas ir (arba)

papildomas. Šiame įstatyme įtvirtinta teisė gauti mokslininkų valstybinę pensiją, tačiau asmens, turėjusio teisę mirties metu gauti mokslininkų valstybinę pensiją, našliui (našlei) teisė gauti mokslininkų valstybinę našlių pensiją nenustatyta (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 liepos 3 d. nutarimas).

Vienas iš aiškiai matomų probleminių aspektų dėl mokslininkų valstybinės pensijos gavimo galimybės yra tai, jog asmuo negali gauti šios pensijos jei nors ir atitinka įstatyme numatytus kriterijus, tačiau turi kitų draudžiamųjų pajamų. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, jog valstybė, įstatymu nustatydamą, kad asmenys, atitinkantys įstatymo nustatytas sąlygas, įgyja teisę į tam tikrą įstatyme nustatytą pensiją, kartu prisiima išsipareigojimą tokią pensiją paskirti ir ją mokėti, taigi privalo garantuoti atitinkamą pensinį aprūpinimą nurodytiems asmenims tokiais pagrindais bei dydžiais, kurie nustatyti įstatyme, o asmenys, atitinkantys įstatymo nustatytas sąlygas, turi teisę reikalauti, kad valstybė vykdytų įstatymu prisiimtą išsipareigojimą ir jiems skirtą atitinkamą pensiją bei mokėtų nustatyto dydžio išmokas (Konstitucinio Teismo nutarimas, 2007 m. spalio 22 d. nutarimas). Tai reiškia, kad įstatymų leidėjas privalo nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų atitinkamos pensijos mokėjimą įstatymo nustatytas sąlygas atitinkantiems asmenims.

Valstybinių pensijų įstatymo 15 straipsnyje yra įtvirtinta, kad valstybinės pensijos nukentėjusiems asmenims mokamos nepaisant kitų gaunamų pajamų. Pagal Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymą, asmeniui, gaunančiam draudžiamųjų pajamų, yra sustabdomas tik priedo, reglamentuoto įstatymo 15 straipsnyje, mokėjimas, tačiau ne visos valstybinės pensijos. Teisėjų valstybinių pensijų mokėjimas jiems gaunant draudžiamųjų pajamų buvo nutraukiamas iki Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui priimant 2007 m. spalio 22 d. nutarimą, kuriuo buvo pripažinta, kad Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymo 4 straipsnio (2006 m. birželio 8 d. redakcija) nuostata „Teisėjų valstybinė pensija neskiriama, o paskirtoji nemokama, jei: 6) asmuo turi pajamų, nuo kurių skaičiuojamos ir mokamos valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokos, arba gauna valstybinio socialinio draudimo ligos (įskaitant ir darbdavio mokamas ligos dienas), motinystės, tėvystės, motinystės (tėvystės), profesinės reabilitacijos pašalpas ar nedarbo socialinio draudimo išmokas“ prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 52, 109 straipsniams, konstituciniam teisinės valstybės principui, o nuostata „Teisėjų valstybinė pensija neskiriama, o paskirtoji nemokama, jei: 6) asmuo turi pajamų, nuo kurių skaičiuojamos ir

mokamos valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokos“ – dar ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 48 straipsnio 1 daliai (Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas, 2007 spalio 22 d. nutarimas).

Ši nuostata pripažinta, jog prieštarauja Konstitucijai ir visiškai nėra suprantama, kodėl šis Konstitucinio Teismo išaiškinimas nėra taikomas mokslininkų valstybinei pensijai.

2020 m. birželio 3 d. nutarimu Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas taip pat pripažino, jog net 3 tuo metu galiojusio Lietuvos Respublikos mokslininkų laikinojo įstatymo straipsniai skirtingais aspektais prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. birželio 3 d. nutarimas).

Viena iš prieštaraujančių nuostatų buvo pripažinta mokslininkų darbo stažo įskaitymas. Tuo metu galiojantis mokslininkų valstybinių pensijų įstatymas buvo atskyręs asmenis, kurie dirba mokslinį darbą iki jiems sukanka 65 metai ir mokslininkai, kurie dirba mokslinį darbą po to kai jiems sukanka 65 metai. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad tarp asmenų, kurie dirba mokslinį darbą Lietuvos Respublikos valstybinėse mokslo ir studijų institucijose iki jiems sukanka 65 metai, ir asmenų, kurie mokslinį darbą minėtose institucijoje dirba po to, kai jiems sukanka 65 metai, nėra tokių skirtumų, kurie objektyviai pateisintų skirtingą jų traktavimą mokslinio darbo laiko įskaitymo į daktaro arba habilituoto daktaro stažą aspektu. Todėl tokį teisinį reguliavimą Konstitucinis Teismas įvertino kaip pagal Konstitucijos 29 straipsnį draudžiamą žmogaus teisių varžymą dėl jo amžiaus. Juo kartu nepaisyta iš Konstitucijos, be kita ko, jos 52 straipsnio, kylančio reikalavimo įstatymų leidėjui, nustatant mokslininkų valstybinės pensijos skyrimo ir mokėjimo sąlygas, nepažeisti asmenų lygiateisiškumo principo.

Dar vienas iš probleminių aspektų buvo tai, jog nebuvo reglamentuota mokslininkų valstybinių pensijų iš naujo skyrimo tvarka tuo atveju, kai asmuo po šios pensijos paskyrimo pradeda iš naujo dirbti Lietuvos Respublikos valstybinėse mokslo ir studijų institucijose ir įgyja papildomą mokslinio darbo stažą. Vadinasi, nors asmuo pagal įstatymą įgyja teisę gauti mokslininkų valstybinę pensiją, kurios dydis priklauso nuo daktaro ir habilituoto daktaro stažo trukmės, tačiau, nesant nustatytos mokslininkų valstybinės pensijos skyrimo iš naujo tvarkos, kai asmuo po šios pensijos paskyrimo pradeda dirbti Lietuvos Respublikos valstybinėse mokslo ir studijų institucijose ir įgyja papildomą mokslinio darbo stažą, asmuo realiai negauna įstatyme nustatytos visą jo mokslinio darbo stažą atitinkančio dydžio pensijos.

Toki teisinį reguliavimą, pagal kurį suteikiama teisė, tačiau neužtikrinamas realus jos įgyvendinimas, Konstitucinis Teismas įvertino ne tik kaip paneigiantį asmens teisėtus lūkesčius, bet ir kaip akivaizdžiai neteisingą. Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad neatsiejami teisinės valstybės principo elementai yra konstituciniai teisėtų lūkesčių apsaugos ir teisingumo principai. Vadinasi, įstatymų leidėjas, Laikinojo įstatymo 6 straipsnyje nenustatęs mokslininkų valstybinės pensijos skyrimo iš naujo tvarkos, kai asmuo įgyja papildomą mokslinio darbo stažą, nepaisė konstitucinio teisinės valstybės principo.

Be to dėl draudžiamųjų pajamų Konstitucinis Teismas pasisakė, jog Lietuvos Respublikos mokslininkų valstybinių pensijų įstatyme 3 straipsnio 2 dalies teisinis reguliavimas buvo nustatytas nepaisant ir iš Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies kylančio reikalavimo nenustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį asmeniui, įgyvendinus teisę pasirinkti darbą bei verslą, būtų neskiriama ir nemokama paskirta valstybinė pensija. Jau anksčiau Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad pagal Konstituciją, be kita ko, jos 48 straipsnio 1 dalį, negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad asmeniui, kuriam yra paskirta ir mokama valstybinė pensija, būtent dėl to būtų suvaržyta galimybė laisvai pasirinkti darbą bei verslą, nors jis ir atitinka įstatymo nustatytas sąlygas, kad dirbtų tam tikrą darbą arba verstųsi tam tikru verslu.

Pagirtina tai, jog įstatymų leidėjas 2021 m. kovo 25 d. mokslininkų valstybinių pensijų laikinojo įstatymo Nr. I-732 3,4 ir 6 straipsnių pakeitimo įstatymu sureguliuo darbo stažo klausimą ir panaikino prieš tai buvusią 65 metų ribą ir įvardijo, jog daktaro stažą ar habilituoto daktaro stažą sudaro asmens mokslinio darbo laikas atitinkamai nuo daktaro laipsnio arba habilituoto daktaro laipsnio suteikimo dienos. Taip pat po šio pakeitimo atsirado teisinis reguliavimas, kuris numatė, jog mokslininkų valstybinės pensijos mokėjimas yra stabdomas jei asmuo iš naujo pradėjo dirbti mokslinį darbą, už kurį yra skiriama ir mokama mokslininkų valstybinė pensija (Mokslininkų valstybinių pensijų laikinojo įstatymo pakeitimas, 2021).

Tačiau, kas iki šių dienų taip ir liko nepakeista bei tinkamai nereguluota tai, jog mokslininkų valstybinė pensija kaip buvo minėta yra reglamentuojama Mokslininkų valstybinių pensijų laikinuoju įstatymu. Šis laikinasis įstatymas Lietuvoje taikomas jau 27 metus ir įstatymų leidžiamoji valdžia iki šios dienos nėra atlikusi jokių veiksmų, kad šis įstatymas nebebūtų laikinasis. Tiesa, kad mokslininkų, kurie gauna šią valstybinę pensiją nėra daug, tačiau taip yra ir dėl netinkamo mokslininkų pensijų reglamentavimo, ypač tuo aspektu, kad asmenys, negali gauti

pensijos jei turi kitų draudžiamųjų pajamų ir dėl gana siauro pretendentų rato. Jei šis įstatymas neatlieka tokio svarbaus vaidmens reglamentuojant mokslininkų valstybines pensijas, kyla klausimas galbūt derėtų iš vis šio laikinojo įstatymo atsisakyti ir visa reguliavimą palikti socialinio draudimo įstatymui bei kitiems teisės aktams.

2.2.5. Teisėjų valstybinė pensija.

Asmenims, dirbantiems Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo, Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo, kitų Lietuvos bendrosios kompetencijos ir specializuotų teismų teisėjais bei nuo Lietuvos paskirtiems ar išrinktiems bet kokio tarptautinio teismo teisėjams, kurie atitinka Lietuvos Respublikos Teisėjų valstybinių pensijų įstatyme nustatytas sąlygas, skiriama teisėjų valstybinė pensija (Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinės pensijos įstatymas, 2002).

Teismas – vienintelė iš valstybės valdžių, kuri yra formuojama ne politiniu, bet profesiniu pagrindu. Taigi teisingumo vykdymo funkcija lemia išskirtinį teisėjo konstitucinį statusą, kas daro įtaką ne tik nepriklausomumo vykdant teisingumą užtikrinimą, bet ir sąlygoja darbo ir politinės veiklos apribojimų nustatymą. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje pabrėžiama, kad teisėjo ir teismų nepriklausomumas yra ne privilegija, bet vienas svarbiausių demokratinės teisinės valstybės principų, kuris yra užtikrinamas įtvirtinant teisėjų statusą atitinkančias socialines garantijas ne tik teisėjui einant pareigas, bet ir nutrūkus jo įgaliojimams. Tuo siekiama teisingumą vykdančius teisėjus apsaugoti tiek nuo įstatymų leidžiamosios, tiek vykdomosios valdžių poveikio, tiek nuo kitų valdžios įstaigų ir pareigūnų, politinių ir visuomeninių organizacijų, komercinių ūkinių struktūrų, kitų juridinių ir fizinių asmenų įtakos. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2007 m. spalio 22 d. nutarime, kaip ir daugelyje kitų, yra pažymėjęs, kad teisėjo ir teismų nepriklausomumas yra ne privilegija, bet viena svarbiausių teisėjo ir teismų pareigų, kylanti iš Konstitucijoje garantuotos kiekvieno asmens, manančio, kad jo teisės ar laisvės yra pažeidžiamos, teisės turėti nešališką ginčo arbitražą, kuris pagal Konstituciją ir įstatymus iš esmės išspręstų kilusį teisinį ginčą. Teisėjo nepriklausomumas yra užtikrinamas *inter alia* įtvirtinant teisminės valdžios, kaip visavertės, savivaldą, finansinį ir materialinį techninį aprūpinimą, nustatant teisėjo įgaliojimų trukmės neliečiamumą (kuriuo siekiama užtikrinti, kad teisėjas, kad ir kokios politinės jėgos būtų valdžioje, išliktų nepriklausomas ir nebūtų verčiamas taikytis prie galimos

politinių jėgų kaitos), teisėjo asmens neliečiamumo, teisėjo socialines (materialines) garantijas (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas, 2007-10-22).

Taip pat minėtame įstatyme yra nustatyta, kad teisėjas norintis gauti teisėjų valstybinę pensiją turi atitikti šiuos kriterijus:

- 1) asmuo turi būti Lietuvos Respublikos piliečiu;
- 2) sukako Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo nustatyta senatvės pensijos amžius;
- 3) nustojo dirbti teisėjais;
- 4) yra įgiję ne mažesnę kaip 5 metų teisėjo darbo stažą.

Teisėjų darbo stažą teisėjų valstybinei pensijai gauti sudaro laikas nuo 1990 m. kovo 11 d., kuomet atitinkamas asmuo dirbo teisėju Lietuvos Respublikos teritorijoje veikiančiuose teismuose arba Lietuvos paskirtu arba išrinktu bet kokio tarptautinio teismo teisėju. Asmeniui, dirbusiam keliuose skirtinguose teismuose ir skirtingu laiku, darbo stažas teisėjo valstybinei pensijai gauti susumuojamas. Šioje vietoje dvejopos mintys, nes tų teisėjų, kurie atliko savo darbinės funkcijas iki 1990 m. kovo 11 d. darbo stažas nėra sumuojamas. Ar tokia nuostata užtikrina lygiateisiškumo, teisingumo ir proporcingumo principų įgyvendinimą. Taigi galima būtų sutikti su autoriaus J. Maculevič nuomone, jog nėra atsižvelgiama į kitus, svarbesnius teisėjo darbo rodiklius ir veiksnius (pvz. Panaikintų sprendimų ir nuosprendžių procentą), o pabrėžiama, kuriuo laiku teisėjas ėjo savo pareigas (Maculevič J., 2007).

Teisėjų valstybinės pensijos skyrimo ir mokėjimo sąlygos, šios pensijos dydžio, atsižvelgiant į konstitucinį teisėjo teisinį statusą, nustatymas negali būti supriešintas su kitų asmenų, kurie pagal įstatymus turi teisę gauti kitų rūšių valstybines pensijas, teisėtai lūkesčiais ir jų nuosavybės teisėmis. Šių asmenų grupėms nustatant valstybinės pensijos skyrimo ir mokėjimo sąlygas, dydžius, kaip ir asmenims, turintiems teisę gauti teisėjų valstybinę pensiją, taikomas orumo kriterijus, jų teisės taip pat yra ginamos nuosavybės aspektu. Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad teisėtų lūkesčių apsauga, teisinis tikrumas ir teisinis saugumas yra neatsiejami nuo teisinės valstybės principo. Taigi teisėjų valstybinių pensijų teisinis reguliavimas vykdomas sistemiškai, taip pat atsižvelgiant į valstybės turimus finansinius išteklius, kurie skiriami visos

valstybinių pensijų sistemos veikimui užtikrinti (Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2010 birželio 29 d. nutarimas).

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2010 m. birželio 29 d. nutarime yra pažymėjęs, kad teisėjų profesinės karjeros principo įgyvendinimas (kaip minėta, jo nesuabsoliutinant) yra viena iš sąlygų, leidžiančių užtikrinti, kad aukštesnių grandžių teismų teisėjais būtų skiriami kuo aukštesnės profesinės kvalifikacijos asmenys, taigi užtikrinti ir tai, kad teisingumas bus vykdomas taip, kaip numatyta Konstitucijoje, kad bus deramai saugomos ir ginamos žmogaus teisės ir laisvės, kitos konstitucinės vertybės, kad bus įgyvendinama Konstitucijoje, jai neprieštaraujančiuose įstatymuose ir kituose teisės aktuose išreikšta teisė. Todėl teisėjai turi turėti ir materialines paskatas siekti profesinės karjeros. Vadinas, įstatymų leidėjas ne tik gali, bet ir turi diferencijuoti teisėjų socialines (materialines) garantijas pagal tai, kokios teismų sistemos ir kurios grandies teismo teisėjams jos yra nustatomos; teisminės valdžios, kaip profesiniu pagrindu formuojamos valstybės valdžios, konstitucinė samprata suponuoja *inter alia* tai, kad jeigu skirtingų grandžių teisėjų atlyginimai, taip pat garantijos, kurios teisėjams yra nustatytos (taikomos) nutrūkus jų įgaliojimams, būtų visiškai suniveliuoti, ne tik būtų nepaisoma to, kad pagal Konstituciją teismai yra priskirtini ne vienai, bet kelioms (šiuo metu trims) teismų sistemoms, be to, bendrosios kompetencijos teismų sistema, kaip institucijų sistema, sudaro keturių grandžių teismai, o pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtų specializuotų teismų (šiuo metu – administracinių teismų) sistemos taip pat gali būti skirstomos į grandis, bet ir nebūtų materialinių paskatų (net jei kitų paskatų būtų) teisėjams siekti profesinės karjeros (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 29 d. nutarimas).

Atsižvelgiant į tokį Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo išaiškinimą, teisėjų valstybinių pensijų dydis turėtų būti apskaičiuojamas remiantis teisėjo darbo stažu atitinkamoje teismų grandyje, kiekvieną teismo grandį įvertinant tam tikru koeficientu, kuris būtų proporcingas atitinkamame teisme teisėjų gaunamam vidutiniam darbo užmokesčiui. Antras variantas yra nustatyti fiksuotą valstybinės pensijos dydį visiems teisėjams, papildomai skiriant priedus už teisėjo darbo stažą aukštesnėje teismų sistemos grandyje. Tokiu reguliavimu teisėjai būtų skatinami siekti aukštesnės teisėjų profesinės karjeros.

2.2.6. Lietuvos Respublikos Prezidento sutuoktinio valstybinė pensija.

Lietuvos Respublikos Prezidento sutuoktinio valstybinė pensija yra pakankamai nauja valstybinių pensijų rūšis, atsiradusi 2016 metais ir iki pat dabar kelianti daug diskusinių klausimų dėl šios pensijų rūšies pagrįstumo, subjekto bei atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

Žvelgiant į priešistorę vietoj šios rūšies pensijos Lietuvos Respublikos Prezidento sutuoktinis turėjo teisę gauti Lietuvos Respublikos Prezidento našlės (našlio) valstybinę pensiją mirus Lietuvos Respublikos Prezidentui. Šią teisę pirma kartą buvo paminėta 1998 m. vasario 19 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybei priėmus nutarimą Nr. 203 Dėl respublikos Prezidento valstybinės pensijos skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo (Vyriausybės nutarimas Dėl Respublikos Prezidento valstybinės pensijos skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo, 1998-02-25). Respublikos Prezidento valstybinės pensijos skyrimo ir mokėjimo nuostatų 10 punkte buvo nustatyta, kad Respublikos Prezidentui mirus, jo nedarbingam sutuoktiniui skiriama valstybinė našlių pensija tokiomis pačiomis dalimis, kurios nurodytos Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo straipsniuose, kurie reglamentuoja valstybines socialinio draudimo našlių pensijas. Tačiau šis nutarimas 2007 m. vasario 13 d. buvo pripažintas netekusių galios. Šioje vietoje iš karto galima išvengti probleminių aspektų ir iškelti klausimą, kokių pagrindų buvo atskirai reglamentuojamas prezidento sutuoktinio teisė į valstybinę našlių pensiją mirus Lietuvos Respublikos Prezidentui, jeigu minėtame nutarime buvo nustatyta, jog išmokos skiriamos pagal Valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymą, kuris reglamentuoja valstybines socialinio draudimo našlių pensijas.

Įstatymu Respublikos Prezidento sutuoktinio socialinės garantijos pirmą kartą reglamentuotos 2006 m. gruodžio 12 d., priėmus Lietuvos Respublikos Prezidento valstybinės rentos įstatymą, kuris įsigaliojo 2007 m. sausio 1 d. Šiuo įstatymu taip pat įtvirtinta Respublikos Prezidento sutuoktinio teisė į Prezidento valstybinę našlių rentą. Respublikos Prezidento valstybinės rentos įstatyme buvo numatyta, kad teisę gauti Prezidento valstybinę našlių rentą turi Lietuvos Respublikos pilietis kuris Prezidento mirties metu buvo Prezidento sutuoktinis ar sutuoktinė, neatsižvelgiant į santuokos su Prezidentu trukmę ir buvimą Prezidento sutuoktiniu ar sutuoktine Prezidento pareigų vykdymo metu.

Tačiau 2014 m. liepos 3 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas priėmė nutarimą dėl prezidento sutuoktinio teisės gauti Prezidento valstybinę našlių rentą. Teismas savo nutarime išaiškino, jog vien tai, kad asmuo yra našlys (našlė) asmens, priklausiusio tam tikrą socialinį

statusą turinčių asmenų grupei, kurios išskyrimas objektyviai pateisinamas, ir dėl šio statuso įgijusio teisę gauti socialinę paramą (pensiją), savaime nėra pagrindas objektyviai pateisinti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų įtvirtinta teisė tokiam našliui (našlei) gauti iš esmės kitokią socialinę paramą (pensiją) našlystės atveju, nei ji užtikrinama kitų asmenų našliams (našlėms); vien mirusio asmens turėtas socialinis statusas savaime nėra konstituciškai pateisinamas pagrindas užtikrinti jo našliui (našlei) daug didesnio dydžio socialinę paramą, nei užtikrinama kitiems našliams (našlėms). Jeigu būtų nustatytas toks teisinis reguliavimas, kuriuo vien dėl tapimo asmens, priklausiusio tam tikrą socialinį statusą turinčių asmenų grupei, kurios išskyrimas objektyviai pateisinamas, ir dėl šio statuso įgijusio teisę gauti socialinę paramą (pensiją), našliu (našle) fakto būtų įtvirtinta teisė tokiam našliui (našlei) gauti iš esmės kitokią socialinę paramą (pensiją) našlystės atveju, nei ji užtikrinama kitų asmenų našliams (našlėms), toks teisinis reguliavimas būtų vertintinas kaip įtvirtinantis privilegiją dėl asmens socialinės padėties (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas, 2014-07-03). Atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo išaiškinimus gali kelti klausimą, ar Prezidento našlė negauna daugiau privilegijų nei kitos našlės, nors Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje ne kartą buvo paminėta, kad valstybinės pensijos negali būti kaip privilegijos tam tikroms įstatyme numatytoms asmenų grupėms.

Šiuo metu Lietuvos Respublikos Prezidento sutuoktinio valstybinės pensijos skyrimą reglamentuoja Lietuvos Respublikos Valstybinių pensijų įstatymas, o konkrečiai minėto įstatymo III skyrius. Pagal šio įstatymo 15 straipsnį, Respublikos Prezidento valstybinę pensiją turi teisę gauti asmuo, kuris būdamas Respublikos Prezidento sutuoktiniu, Respublikos Prezidento kadencijos (kadencijų) metu ne mažiau kaip 3 metus vykdė valstybiniame ir (ar) diplomatiniam protokole nustatytas Respublikos Prezidento sutuoktinio funkcijas. Dabar galiojančiame reguliavime numatyta, jog Respublikos Prezidento sutuoktinio valstybinę pensiją gali gauti asmuo jei jis:

1. Yra Lietuvos Respublikos pilietis;
2. Yra sukakęs senatvės pensijos amžių arba yra pripažintas nedarbingu ar iš dalies darbingu, netekusiu 60 procentų ir daugiau darbingumo;
3. Neturi draudžiamųjų pajamų, kurių sąvoka suprantama taip, kaip ji apibrėžta Valstybinio socialinio draudimo įstatyme ir negauna kitos valstybinės pensijos.

Apskritai yra diskutuotinas klausimas ar toks šios rūšies pensijos teisinis reguliavimas yra teisingas. Pirmiausia reikėtų atsakyti į klausimą kuo remiantis, koku pagrindu valstybinė pensija

turėtų būti skiriama Prezidento sutuoktiniui. Prie, kurios kategorijos pensijų šią rūšį būtų galima priskirti. Ar tai gali būti profesinė pensija? Abejotina, nes prezidento sutuoktinis neatlieka jokių profesinių pareigų bei netarnauja valstybės naudai. Būti prezidento sutuoktiniu aukštojo išsilavinimo nereikia tam, kad būtų galima atlikti įstatyme numatytas, ne tokias ir reikšmingas funkcijas.

Prie valstybinių pensijų skiriamų už nuopelnus taip pat vargu ar būtų galima priskirti šią pensiją. Prie šios klasifikacijos būtų galima priskirti pirmojo ir antrojo laipsnių pensijas, kurios skiriamos asmenims garsinantiems Lietuvos vardą (olimpiečiai), aktyviai veikusiems ginkluoto pasipriešinimo metu ir panašiai. Kalbant apie prezidento sutuoktinį kažin ar galima būtų įžvelgti tam tikrus reikšmingus nuopelnus, kuriuos asmuo būtų pasiekęs prezidento vadovavimo laikotarpiu, bent iki šių dienų.

Vargu ar tai galėtų būti kaip kompensacinio pobūdžio pensija, nes visiems yra žinoma, jog prezidento sutuoktinis turi tam tikrą aukštą socialinį statusą ir gerą materialų aprūpinimą bei garantijas, kurių pilnai užtenka ir galima būtų teigti, jog yra per daug ypač geroms gyvenimo sąlygoms užtikrinti.

Apibendrinant galima teigti, jog įstatymų leidėjas ne tiek ir kreipia dėmesio į aukščiau minėta Konstitucinio Teismo išaiškinimą dėl prezidento sutuoktinio rentos prieštaravimo Konstitucijai. Todėl, kad panaikinus šias rentas, buvo papildytas Valstybinių pensijų įstatymas, kuriame atsirado reguliavimas skirtas prezidento sutuoktinio valstybinei pensijai gauti. Galima teigti, jog tai yra ta pati prezidento našlės (našlio) renta tik paslėpta po kitu pavadinimu. Prieš tai buvusi renta prieštaravo Konstitucijai, suteikė tam tikras privilegijas asmenims ir veikia kaip diskriminacinio pobūdžio nuostata dėl asmens socialinio statuso, kaip tai išaiškino Konstitucinis Teismas. Tačiau apmaudu, kad įstatymų leidėjas nesivadovaudamas Konstitucinio Teismo išaiškinimais priėmė Prezidento sutuoktinio valstybines pensijas tais pačiais pagrindais, kurie prieštarauja Konstitucijai.

2.2.7. Kitos išmokos nepatenkančios po socialinio draudimo bei socialinės paramos sąvokomis.

Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje vyrauja dar trys papildomos išmokos, kurios nepatenka nei po socialinio draudimo nei po socialinės paramos šydu. Tokios išmokos yra:

1. Rentos buvusiems sportininkams;
2. Kompensacinės išmokos teatrų ir koncertinių įstaigų kūrybiniam darbuotojams;
3. Rentos signatarams.

1. Rentos buvusiems sportininkams.

Rentas buvusiems sportininkams reglamentuoja Lietuvos Respublikos sporto įstatymo VII skyrius (Lietuvos Respublikos sporto įstatymas, 1996-01-31). Jame numatyta, jog Lietuvos Respublikos pilietis, baigęs sportininko karjerą, turi teisę minėtame įstatyme nurodytomis sąlygomis gauti rentą, jeigu jis turėdamas Lietuvos Respublikos pilietybę ir atstovaudamas Lietuvai arba iki 2009 m. sausio 1 d. įgijęs Lietuvos Respublikos pilietybę ir iki pilietybės įgijimo yra tapęs:

1. Olimpinių žaidynių 1-3 vietos laimėtoju;
2. Į olimpinių žaidynių programą įtrauktos rungties pasaulio čempionatų 1 vietos laimėtoju;
3. Paralimpinių, kurčiųjų žaidynių, kai yra vykdomos atrankos varžybos ir kvotų šalims sistema, 1, 2 vietos laimėtoju arba, kai nėra vykdomos atrankos varžybos arba nėra taikoma kvotų šalims sistema, 1 vietos laimėtoju.

Tame pačiame įstatyme yra numatytos ir sąlygos kada sportininkų renta yra neskiriama, o paskirtoji nemokama. Sąlygos iš esmės sutampa su jau aptartų valstybinių pensijų neskyrimo ir nemokėjimo sąlygomis. Vienos iš jų yra tyčinio nusikaltimo padarymas, pilietybės netekimas. Sąlygos, kurios išskiria būtent šią papildomą pensiją yra tai, jog sportininkas už manipuliavimą varžybomis negali gauti sportininkų rentos, taip pat antidopingo taisyklių pažeidimas.

Sveikinta, jog Lietuvos Respublikos įstatymų leidėjas atsižvelgia į asmenis, kurie garsina Lietuvos vardą ir gali suteikti tam tikrą materialinį aprūpinimą sportininkui baigus karjerą. Tai išskiria šios rūšies išmokas iš kitų, kadangi sportininkas baigęs karjerą gali gauti sportininkų rentą net nesukakęs senatvės pensijos amžiaus, kas yra gana logiška, nes dažniausiai profesionali sportininko karjera trunka kur kas trumpiau, nei įstatyme numatytas pensijinis amžius.

2. Kompensacinės išmokos teatrų ir koncertinių įstaigų kūrybiniam darbuotojams.

Šios rūšies išmokų skyrimą ir mokėjimą reglamentuoja Lietuvos respublikos profesionaliojo scenos meno įstatymas (Lietuvos Respublikos profesionaliojo scenos meno įstatymas, 2005). Šiame įstatyme taip pat numatyta, kad kompensacines išmokas gali gauti:

1. baletu artistai ir šokėjai, cirko numerių atlikėjai, savo viešuose pasirodymuose naudojančys jėgą ir (ar) miklumą (akrobatu, žonglieriai, ekvilibristai, gimnastai ir kiti) ir turintys ne mažesnę kaip 18 metų kūrybinio darbo Lietuvos Respublikos profesionaliojoje scenoje stažą;
2. solistai vokalistai, turintys ne mažesnę kaip 20 metų kūrybinio darbo Lietuvos Respublikos profesionaliojoje scenoje stažą;
3. muzikantai, grojančys pučiamaisiais instrumentais ir turintys ne mažesnę kaip 25 metų kūrybinio darbo Lietuvos Respublikos profesionaliojoje scenoje stažą;
4. dirigantai, choro artistai ir aktoriai, turintys ne mažesnę kaip 30 metų kūrybinio darbo Lietuvos Respublikos profesionaliojoje scenoje stažą. Į choro artisto kūrybinio darbo Lietuvos Respublikos profesionaliojoje scenoje stažą įskaitomas solisto vokalisto kūrybinio darbo Lietuvos Respublikos profesionaliojoje scenoje stažas;
5. kūrybiniai darbuotojai, kuriems buvo nustatytas netekto darbingumo (invalidumo), susijusio su darbe patirta trauma, lygis ar buvo nustatyta profesinė liga, neleidžianti dirbti pagal įgytą specialybę, netaikant nustatytų kūrybinio darbo Lietuvos Respublikos profesionaliojoje scenoje stažo reikalavimų.

Svarbu paminėti, kad šios išmokos mokamos tik asmenims neturintiems teisės gauti ar negaunantiems didesnių arba tokio paties dydžio valstybinių socialinio draudimo senatvės, netekto darbingumo ar ištarnauto laiko pensijų, užsienio valstybių pensijų, nuolatinių pensijinio pobūdžio išmokų už asmens darbo pobūdį taip pat pensijinių išmokų, gaunamų bet kuriuo Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatyme ir Lietuvos Respublikos papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatyme numatytu būdu.

Iš to kas aptarta aukščiau matoma, jog šios išmokoms gauti taip pat reikalinga būti sukaupus įstatyme numatyta darbo stažą, kaip ir aptartose valstybinėse pensijose (karių ir pareigūnų, teisėjų). Kyla dvejopų minčių, kodėl artistas negalėtų gauti šios specialios išmokos, jei gautų valstybinę pensiją iš užsienio valstybės. Atsižvelgiant į faktą, jog Lietuvoje dirbantys kūrybiniai darbuotojai tikrai nepasižymi kaip aukštą darbo užmokestį gaunantys asmenys. Manytina, kad ypač tokiems asmenims, kurie garsina Lietuvos vardą šioje srityje turėtų būti suteikta daugiau garantijų bei turėtų būti pasirūpinta didesniu materialiniu saugumu ateityje.

3. Rentos signatarams.

Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras – tautos išrinktas Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo deputatas, kuris nustatyta tvarka 1990 m. kovo 11 d. užpildė vardinio balsavimo kortelę, joje pasirašė, balsavo už Aktą „Dėl Lietuvos Nepriklausomos valstybės atstatymo“ ir po juo pasirašė (Lietuvos Respublikos Lietuvos Nepriklausomybės Akto ... įstatymas, 2004).

Įstatymų leidėjas taip pat yra numatęs kokiais atvejais valstybinės signataro rentos neskiriamos ir paskirtos yra nemokamos:

1. signataras nėra Lietuvos Respublikos pilietis;
2. signataras turi draudžiamųjų pajamų;
3. signatarui yra įsiteisėjęs apkaltinamasis teismo nuosprendis už tyčinio nusikaltimo padarymą (kol išnyksta teistumas);
4. signataras neatsisako gaunamos valstybinės pensijos, išskyrus valstybinę socialinio draudimo pensiją.

Matoma, jog ir šio pobūdžio išmokose sąlygos dėl rentos neskyrimo ir nemokėjimo yra iš esmės tokios pat kaip ir prieš tai aptartų valstybinių pensijų bei kitų išmokų.

Be valstybinės signatarų rentos įstatymų leidėjas yra numatęs ir valstybines signatarų našlių ir našlaičių rentas. Teisė į tokios rūšies rentas įgyja mirusio signataro, arba teisės aktuose nustatyta tvarka pripažinto mirusiu arba nežinia kur esančiu, sutuoktinis arba vaikai bei įvaikiai iki 18 metų, vyresni kaip 18 metų, jeigu jie tapo invalidais, taip pat vidurinių bei nustatyta tvarka įregistruotų aukštųjų, aukštesniųjų ir profesinių mokyklų dieninių skyrių studentai ir moksleiviai iki šių mokyklų baigimo, bet ne ilgiau, negu jiems sukaks 24 metai. Teisė į šios rūšies rentas taip pat suteikiama ir Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos - Atkuriamojo Seimo deputatų našliams ir našlaičiams.

Našlių ir našlaičių rentos skyrimo ir mokėjimo sąlygos taipogi yra panašios kaip ir numatytos kitose valstybinėse pensijose. Tačiau vis dėl to manytina, kad našlių ir našlaičių pensijų reglamentavimas kas liečia signatarų rentas yra šiek tiek perteklinis suponuoją nelygybę kitų našlių atžvilgiu.

3. LIETUVOS RESPUBLIKOS VALSTYBINIŲ PENSIJŲ SISTEMOS PROBLEMOS

Tas pats objektyvus socialinės apsaugos poreikis gali būti traktuojamas skirtingai. Vienais atvejais jis bus laikomas socialine rizika ir atitinkamai įtraukiamas į specialias socialinės apsaugos schemas, kitais, priešingai, bus suvokiamas kaip tam tikros socialinės grupės siekis naudotis, visuomenės manymu, nepagrįstomis privilegijomis. Dėl šios priežasties socialiniai poreikiai sukelia plačias ir audringas diskusijas, ar jie turėtų būti tenkinami, o jeigu turėtų, tai įstatymų leidėjui iškyla nelengvas uždavinys – juos reglamentuojant nepažeisti įvairių visuomenės grupių interesų.

Atskirai išnagrinėjus kiekvieną iš valstybinių pensijų rūšių galima teigti, jog šioje pensijų sistemoje problemų yra apstu, pradedant lygiateisiškumo principo tinkamu įgyvendinimu ir baigiant diskriminacinio pobūdžio nuostatomis, nors ko gero ir tai būtų ne pabaiga.

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje ne kartą yra konstatuota, kad konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo pažeidimas kartu yra ir konstitucinių teisingumo, darnios visuomenės imperatyvų, taigi ir konstitucinės teisinės valstybės principo pažeidimas (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2021-06-06 nutarimas).

Svarbu pažymėti, kad ne tik valstybinio socialinio draudimo sistemoje, kuri yra grindžiama solidarumo principu, bet ir valstybinių pensijų sistemoje, negali būti nustatytos privilegijuotos sąlygos vienos profesijos asmenims. Panašu, kad įstatymų leidėjas ne visiškai teisingai interpretuoja pamatinius socialinės apsaugos principus bei valstybinių pensijų teisinį reguliavimą.

Viena iš svarbiausių valstybinių pensijų sistemos problemų yra sistematiškumo trūkumas. Valstybines pensijas reglamentuoja trys pagrindiniai įstatymai – Lietuvos Respublikos Valstybinių pensijų įstatymas, Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas bei Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymas ir šalia šių įstatymų dar didelė dalis vyriausybės nutarimu, kitas papildomas išmokas reglamentuojančių įstatymų. Taipogi pažymėtina, kad net ir Valstybinių pensijų įstatyme, kuris reguliuoja 3 valstybinių pensijų rūšis valstybines pensijas moka skirtingos institucijos priklausomai nuo pensijų rūšies. Toks apibrėžtos įstatymo ir teisinio reguliavimo koncepcijos nebuvimas suponuoja, jog pats įstatymų leidėjas

blaškosi ir neprieina prie vieningos nuomonės dėl to kaip teisiškai teisingai turi atrodyti šių pensijų sistema.

Būtina pažymėti, kad toks skirtingas reglamentavimas – skirtingi baziniai dydžiai, išmokų apskaičiavimo principai, skyrimo ir mokėjimo sąlygos – nedera su socialinio teisingumo ir proporcingumo principais. Pastebima, kad sistema yra linkusi plėstis ir galima daryti išvadą, kad ji vis daugiau gali kainuoti valstybei.

Lyginant pensijas mokančias institucijas, pažymėtina, kad valstybinio socialinio pensijų draudimo atveju, visos pensijos yra mokamos iš Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto, tuo tarpu valstybines pensijas moka itin skirtingos institucijos: pareigūnų ir karių valstybines pensijas skiria ir moka Sodra tiesa ne iš socialinio draudimo lėšų, o iš specialių Valstybės dotacijų, teisėjų valstybines pensijas moka Nacionalinė teismų administracija. Pirmojo laipsnio valstybines pensijas moka Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Taip pat pažymėtina, kad tam tikrų rūšių valstybinių pensijų mokėjimas yra patikėtas Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos teritoriniams skyriams, o būtent nukentėjusių asmenų, mokslininkų valstybinių pensijų mokėjimas. Taigi tuo pačiu pabrėžtina, kad valstybinių pensijų sistema negalėtų egzistuoti visiškai atskirta nuo socialinio draudimo pensijų sistemos. Tiek valstybinių socialinio draudimo, tiek valstybinių pensijų sistemos yra socialinės apsaugos teisės dalys ir jas sieja glaudus ryšys.

Taip pat opi problema, kuri liečia valstybinių pensijų sistemą yra diskriminacinio ir privilegijuojančių nuostatų buvimas. Konstitucinis Teismas 2007-09-26 nutarime yra pažymėjęs, jog būtina paisyti konstitucinio visų asmenų lygybės principo, draudžiančio diskriminaciją bei privilegijas. Tačiau žvelgiant į kiek vieną iš valstybinių pensijų rūšių galima teigti, kad įstatymų leidžiamoji valdžia ne visiškai paiso šių pasisakymų (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimas). Galima sutikti su Arvydo Guogio nuomone, jog beveik kiek vienais metais nepaisant jokių draudiminių aspektų valstybinių pensijų sistema ir gavėjų ratas yra plečiami. Tai galima vadinti klientistine sistema, kuomet pasireiškia pažinčių, giminystės ryšiai ir panašiai siekiant pritaikyti įstatymų leidybą savo siauriems poreikiams arba stengiantis apeiti įstatymus ir dažnai juos keisti (Guogis A., 2006, p. 9). Būtent čia pasimato ir dari viena problema tai dažnas įstatymų keitimas, papildymas ir nepagrįstas gavėjų rato plėtimas.

IŠVADOS

1. Galima teigti, jog socialinė apsauga yra dar pakankamai nauja teisės šaka, jos sąvoka vis dar nėra aiškiai apibrėžta ir yra įvairiai interpretuojama. Tačiau dėl socialinės apsaugos tikslo yra priimta vieninga nuomonė, jog socialinės apsaugos tikslas yra – asmens apsauga nuo įvairių socialinių rizikų. Socialinė apsauga susideda iš trijų pagrindinių elementų: socialinio draudimo, socialinės paramos bei specialiųjų išmokų. Valstybinio socialinio draudimo tikslas – kompensuoti asmenims dėl tam tikrų įvykių prarastas ar sumažėjusias pajamas, skatinti skirtingų socialinių grupių integraciją ir lygybę. Apibrėžiant socialinės paramos svarbą, galima teigti, jog šiame kontekste pagrindinį vaidmenį vaidina valstybė. Valstybės pareiga yra užtikrinti, kad kiekvienas žmogus galėtų gauti iš atitinkamų valstybinių tarnybų tokią pagalbą, kokios gali prireikti, kad būtų galima išvengti nepritekliaus, jį pašalinti ar palengvinti.

2. Valstybinės pensijos – specialiosios išmokos kaip socialinės apsaugos elementas išsiskiria tuo, kad jos išimtinai yra mokamos iš valstybės biudžeto. Šios išmokos yra bene daugiausiai diskusijų keliantis socialinės apsaugos elementas vien dėl to, jog tampa tam tikrų įstatymuose numatytų asmenų grupių privilegija. Didžiausios teisinio reguliavimo problemos, kurios kyla reglamentuojant valstybines pensijas yra tai, jog dažnai yra pažeidžiamas Konstituciniai lygiateisiškumo, asmenų lygybės bei nediskriminavimo principai. Nepagrįstai praplėstas valstybinių pensijų gavėjų ratas kelia visuotinį piliečių susipriešinimą. Atsižvelgiant į pateiktą analizę siaurinti valstybinių pensijų gavėjų ratą, tam tikroms asmenų grupėms valstybines pensijas pakeisti į kompensacijų sistema, pavyzdžiui Lietuvos Respublikos nukentėjusiųjų asmenų valstybines pensijas mokamas dėl 1991 m. sausio 11-13 dienomis vykdytos agresijos ir po to buvusių įvykių, žuvusių asmenų motinoms bei tėvams.

3. Valstybinių pensijų reglamentavimas skirtingais teisės aktais, skirtingi pensijų apskaičiavimo principai, numatyti nevienodi pensijų baziniai dydžiai, skirtingos šių pensijų skyrimo ir mokėjimo sąlygos privedė prie Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų sistemos sistematiškumo trūkumo. Dėl ko daryti išvada, kad ši sistema yra linkusi plėstis ir didinti finansinę naštą Lietuvos Respublikos biudžetui. Būtų teisinga persvarstyti valstybinių pensijų skyrimo bei mokėjimo tvarką ypač Lietuvos Respublikos Prezidento sutuoktinio valstybinės pensijos mokėjimo sąlygas, atsižvelgiant į tai, jog Lietuvos Respublikos Prezidento sutuoktinis neatlieka jokių specialiųjų įstatyme numatytų funkcijų, kurios galėtų būti kaip vienos iš sąlygų gauti

valstybinę pensiją už nuopelnus Lietuvos Respublikai ar kaip kompensacinė pensija. Reikėtų pagalvoti ar įstatymas užtikrina paprastų asmenų našlių ir prezidento našlės lygybę prieš įstatymą ir taikomas išmokas.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Lietuvos Respublikos teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas. Valstybės žinios, 1991, Nr. 17-447; 2004, Nr. 171-6295.
3. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymas. Valstybės žinios, 1994, Nr. 59-1153; 2005, Nr. 71-2555.
4. Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas. Valstybės žinios, 1994, Nr. 99-1958.
5. Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas. Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018.
6. Lietuvos Respublikos mokslininkų valstybinių pensijų laikinasis įstatymas. Valstybės žinios, 1995, Nr. 1-4.
7. Lietuvos Respublikos sporto įstatymas, Valstybės žinios, 1996-01-31, Nr. 9-215.
8. Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3088.
9. Lietuvos Respublikos Prezidento valstybinės rentos įstatymas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 141-5404.
10. Lietuvos Respublikos Prezidento įstatymo, Valstybinių pensijų įstatymo, Vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo pakeitimo ir papildymo bei Valstybinių pensijų įstatymo 2 ir 11 straipsnių pakeitimo įstatymo 1 straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 141-5404.
12. Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 2, 4, 5, 6, 7, 9 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. Valstybės žinios, 2007-12-29, Nr. 138-5646.

13. Lietuvos Respublikos mokslininkų valstybinių pensijų laikinojo įstatymo Nr. I-732 3, 4, ir 6 straipsnių pakeitimo įstatymas. TAR, 2021-03-31, Nr. 6554.

Lietuvos Respublikos poįstatyminiai teisės aktai.

14. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. sausio 27 d. nutarimas Nr. 52 „Dėl profesorių ir docentų rentos“. Valstybės žinios, 1992, Nr. 9-230.

15. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. balandžio 26 d. nutarimas Nr. 465 „Dėl pensijų sistemos reformos koncepcijos“. Valstybės žinios, 2000, Nr. 36-998.

16. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. spalio 4 d. nutarimas Nr. 1196 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001-2004 metų programos įgyvendinimo priemonių patvirtinimo“, Valstybės žinios, 2001, Nr. 86-3015.

18. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. sausio 21 d. nutarimas Nr. 68 „Dėl Teisėjų valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“// Valstybės žinios, 2003, Nr. 8-289.

19. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. vasario 13 d. nutarimas „Dėl Respublikos Prezidento valstybinės rentos skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“, Valstybės žinios, 2007, Nr. 23-881.

20. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. kovo 14 d. nutarimas Nr. 255 „Dėl Lietuvos Respublikos pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2007 Nr. 33-1198.

Specialioji literatūra

21. BITINAS, A., Lietuvos pensijų sistemos modelis ir pensijų garantijų perspektyvos. Jurisprudencija, 2008, Nr. 8 (110), ISSN 1392-6195.

22. Guogis A. Socialinės politikos modeliai. Vilnius: Eugrimas, 2000, p. 80. ISBN 9986 752-76-0.

23. LAZUTKA, R., Pensijų sistemų raida Lietuvoje. Filosofija. Sociologija. 2007, T 18 Nr. 2.

24. MACULEVIČ, J., Socialinės apsaugos teisė reformos keliai ir klystkeliai amžių sandūroje. Darbo ir socialinės apsaugos teisė XXI amžiuje: iššūkiai ir perspektyvos, Vilnius: TIC, 2007, ISBN 978-9955-30-022-9.

25. PIETERS, D., Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. Vilnius. Eugrimas, 1998, ISBN 9986-752-34-5.

26. Petrylaitė V. Pamatiniai socialinės apsaugos teisės principai, daktaro disertacija, 2012, Vilnius.

27. Petrylaitė V. *et. al.*, Socialinės apsaugos teisė. Vilniaus universiteto leidykla, 2020.

28. TARTILAS, J., Socialinės saugos pagrindai. Vilnius: Mykolo Riomerio universiteto Leidybos centras, 2005, 218 p., ISBN 9955-563-75-3.

29. VAIČAITIS, V. A. Teisė į pensiją ir konstitucinio teismo praktika. Teisė, 2010.

Konstitucinio Teismo Jurisprudencija

30. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. kovo 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 5 straipsnio, Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 8 straipsnio antrosios dalies 1 punkto ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. sausio 26 d. nutarimo Nr. 142 „Dėl Lietuvos Respublikos 1995 m. vasario 20 d. nutarimo Nr. 266 „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sudarymo ir vykdymo taisyklių patvirtinimo“ dalinio pakeitimo“ 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, 1997, Nr. 5/96.

31. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas „dėl Lietuvos Respublikos valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymo 4 straipsnio 1 ir 2 dalių, 5 straipsnio 1 ir 3 dalių, 7 straipsnio 3 dalies 1 punkto, 4, 5 ir 6 dalių, šio įstatymo priedėlio ii skirsnio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo 6 priedėlio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo pakeitimo įstatymo 9 straipsnio, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. lapkričio 29 d. nutarimo Nr. 499 "Dėl valstybinės valdžios, valstybės valdymo ir teisėsaugos organų vadovų bei kitų pareigūnų laikinos bandomosios darbo apmokėjimo tvarkos", Lietuvos Respublikos

Vyriausybės 1997 m. birželio 24 d. nutarimo Nr. 666 "Dėl Lietuvos Respublikos teismų teisėjų, prokuratūros sistemos ir Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento pareigūnų bei kitų darbuotojų darbo apmokėjimo", Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gruodžio 28 d. nutarimo Nr. 1494 "Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 30 d. nutarimo Nr.689 "Dėl teisėtvarkos, teisėsaugos ir kontrolės institucijų vadovaujančiųjų pareigūnų ir valdininkų darbo apmokėjimo" dalinio pakeitimo" atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

32. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. birželio 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 7, 11, 15 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo, Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 7 straipsnio 1 bei 4 dalių ir Lietuvos Respublikos prezidento įstatymo 20 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

33. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnio 2 dalies (2000 m. gruodžio 21 d. redakcija) ir 13 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. sausio 20 d. nutarimu Nr. 83 patvirtintų vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimo bei mokėjimo nuostatų 25 punkto 2 pastraipos (2001 m. gegužės 25 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir šių nuostatų 5 punkto atitikties Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 16 straipsnio 4 daliai“.

34. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymo 4 straipsnio (2002 m. Liepos 2 d., 2004 m. lapkričio 4 d., 2005 m. gegužės 19 d., 2006 m. birželio 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

35. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 22 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 16 straipsnio 3 dalies (2007 m. Sausio 18 d. Redakcija) 1 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

36. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 birželio 3d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos mokslininkų valstybinių pensijų laikinojo įstatymo nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

37. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 16 straipsnio 3 dalies 3 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, 2017 m. sausio 25 d.

Kiti šaltiniai

38. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos Socialinis pranešimas 2012-2016. [Interaktyvus]

https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/pdf/11477_socialinis-pranesimas-2012-16-interactive_new.pdf [Žiūrėta: 2022 m. kovo 12 d.]

39. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos Socialinis pranešimas 2016-2017 [Interaktyvus]

https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/pdf/13488_socialinis-pranesimas-2016-17.pdf [Žiūrėta: 2022 m. kovo 12 d.]

40. Europos socialinės apsaugos kodeksas [Interaktyvus]

https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/pdf/899_eur_soc_aps_kodeksas.pdf [Žiūrėta 2022 m. kovo 12 d.]

SANTRAUKA

Valstybinių pensijų teisinio reguliavimo problemos Lietuvoje

Deimantė Dulova

Magistro darbe analizuojamos valstybinių pensijų rūšys ir šių pensijų teisinio reguliavimo problemos. Pirmojoje darbo dalyje analizuojant socialinės apsaugos sampratą bei socialinės apsaugos sistemos sudedamąsias dalis išsiaiškinome, jog valstybinės pensijos (specialiosios išmokos) yra vienas iš socialinės apsaugos elementų, kuriam nėra skiriama tiek daug dėmesio kaip socialiniam draudimui bei socialinei paramai.

Antrojoje darbo dalyje analizuojant Lietuvos Respublikos nacionaliniu teisės aktus bei Konstitucinio Teismo jurisprudenciją išsiaiškinome, kokios rūšies išmokos patenka po valstybinių pensijų sąvoka. Valstybinės pensijos apima: pirmojo ir antrojo laipsnių valstybines pensijas, nukentėjusių asmenų valstybinę pensiją, karių ir pareigūnų valstybinę pensiją, teisėjų valstybinę pensiją, mokslininkų valstybinę pensiją bei Lietuvos Respublikos Prezidento sutuoktinio valstybinę pensiją. Nagrinėjant kiek vieną iš valstybinių pensijų atsiskleidė teisinio reguliavimo spragos, teisės pažeidimai, tokie kaip Konstitucinių asmenų lygybės, lygiateisiškumo, nediskriminavimo principų pažeidimai bei jų ištakos.

Trečiojoje magistro darbo dalyje buvo pateikta visos Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų sistemos problemos, trūkumai bei valstybinių pensijų palyginimas tarpusavyje, ko pasekoje išryškėjo esminė valstybinių pensijų sistemos problema.

SUMMARY

Problems of Legal Regulation of State Pension in Lithuania

Deimantė Dulova

The Master's thesis analyses the types of state pensions and the problems of legal regulation of these pensions. In the first part of the thesis, analysing the concept of social security and the components of the social security system, we have found out that state pensions (special benefits) are one of the elements of social security that do not receive as much attention as social insurance and social assistance.

In the second part of the paper, we have analysed the national legislation of the Republic of Lithuania and the jurisprudence of the Constitutional Court to find out what kind of benefits are covered by the concept of state pensions. State pensions include: state pensions of the first and second degree, the state pension of injured persons, the state pension of soldiers and officers, the state pension of judges, the state pension of scientists and the state pension of the spouse of the President of the Republic of Lithuania. The examination of each of the state pensions revealed gaps in the legal regulation, violations of the law, such as violations of the Constitutional principles of equality, equal treatment and non-discrimination of persons and their origins.

The third part of the Master's thesis presented the problems and shortcomings of the state pension system of the Republic of Lithuania as a whole, as well as a comparison of state pensions with each other, as a result of which the fundamental problem of the state pension system became apparent.